

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra slavistiky

**Porovnání česko-ruských pohádek
se zaměřením na tvorbu Boženy
Němcové a Alexandra Nikolajeviče
Afanasjeva v historickém kontextu
19. století**

Bakalářská práce

Autor: Dominika Repšová
Studijní program: B7507 - Specializace v pedagogice
Studijní obor: Historie se zaměřením na vzdělávání,
Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání
Vedoucí práce: prof. PhDr. Oldřich Richterek, CSc.

Hradec Králové, 2016

Zadání bakalářské práce

Autor: Dominika Repšová

Studium: P121085

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Historie se zaměřením na vzdělávání, Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Porovnání česko-ruských pohádek se zaměřením na tvorbu Boženy Němcové a Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva v historickém kontextu 19. století**

Název bakalářské práce AJ: The comparison between Czech and Russian fairy tales with a focus on the work of Božena Němcová and Alexandr Nikolajevič Afanasjev in the historical context of 19th century

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

V bakalářské práci jsou sbírky česko-ruských pohádek rozebrány a porovnány na základě určitých znaků. Konkrétně jsou rozebírány sbírky pohádek Boženy Němcové a Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva. Toto srovnávání je zasazeno do historického a literárního kontextu 19. století, ve kterém sbírky vznikly.

AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. Létající koráb a jiné pohádky ruského lidu. 1.vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1951, 108 s. AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. Ruské lidové pohádky. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, 601 s. AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. Ruské pohádky. 2. vyd. Praha: Balt-East, 2010, 171 s. ISBN 978-80-87283-23-3. NĚMCOVÁ, Božena. Báčorky. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, 162 s. NĚMCOVÁ, Božena. České národní báčorky a pověsti. Praha: F. Borový, 1928, 2 sv. (446, 488 s.). NĚMCOVÁ, Božena. Národní báčorky a pověsti. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 2 sv. (345, 318 s.).

Garantující pracoviště: Katedra slavistiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: prof. PhDr. Oldřich Richterek, CSc.

Oponent: Mgr. Jana Kostincová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 21.11.2015

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Hradci Králové dne

.....

Dominika Repšová

Chtěla bych poděkovat svému vedoucímu práce prof. PhDr. Oldřichu Richterkovi, CSc., za hodnotné rady a připomínky. Prostřednictvím tohoto místa mu dále děkuji za vedení bakalářské práce a za jeho drahocenný čas, který strávil při konzultacích. Také bych ráda poděkovala své rodině a přátelům, kteří mi udíleli cenné rady a poskytli mi nepostradatelnou psychickou oporu.

Anotace

Porovnání česko-ruských pohádek se zaměřením na tvorbu Boženy Němcové a Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva v historickém kontextu 19. století

V bakalářské práci jsou sbírky česko-ruských pohádek rozebrány a porovnávány na základě určených znaků. Konkrétně jsou rozebrány sbírky pohádek Boženy Němcové a Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva. Toto srovnávání je zasazeno do historického a literárního kontextu 19. století, ve kterém sbírky vznikly.

Klíčová slova: české pohádky, ruské pohádky, pohádky, historie, 19. století, česká historie, ruská historie, literatura, Božena Němcová, Alexandr Nikolajevič Afanasjev

Annotation

The comparison between Czech and Russian fairy tales with a focus on the work of Božena Němcová and Alexandr Nikolajevič Afanasjev in the historical context of 19th century

In the presented thesis there are shown Czech and Russian fairy tales, which were analysed and compared according to given features. Specifically, there is a collection of the work of Božena Němcová and Alexandr Nikolajevič Afanasjev. This comparison is inserted into the historical and literary context of the 19th century, the century when the collections were created.

Keywords: Czech fairy tales, Russian fairy tales, fairy tales, history, 19th century, Czech history, Russian history, literature, Božena Němcová, Alexandr Nikolajevič Afanasjev

Obsah:

Úvod	8
1. České a Ruské země v historickém a literárním kontextu 19. století.....	9
1.1. České země v 19. století	9
1.1.1. Do 25. let 19. století	9
1.1.2. Od 25. let do 50. let 19. století	11
1.1.3. Od 50. let do 75. let 19. století	15
1.1.4. Od 75. let do konce 19. století.....	18
1.2. Český literární přínos v 19. století.....	19
1.2.1. Próza.....	20
1.2.2. Poezie	20
1.2.3. Drama	21
1.3. Ruské země v 19. století	22
1.3.1. Do 25. let 19. století	22
1.3.2. Od 25. let do 50. let 19. století	26
1.3.3. Od 50. let do 75. let 19. století	29
1.3.4. Od 75. let do konce 19. století.....	32
1.4. Ruský literární přínos v 19. století.....	33
1.4.1. Próza.....	34
1.4.2. Poezie	35
1.4.3. Drama	35
2. Pohádka.....	36
2.1. Charakteristika pohádky	36
2.1.1. Rozdělení pohádek	37
2.1.1.1. Lidová pohádka.....	37
2.1.1.2. Autorská pohádka.....	39
2.1.2. Historický vývoj pohádky	39
2.1.2.1. Pohádkový vývoj v českých zemích v 19. století	41
2.1.2.2. Pohádkový vývoj v ruských zemích v 19. století.....	42
3. Poznámky k osobnostem Boženy Němcové a Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva.....	43
3.1. Život Boženy Němcové	43
3.1.1. Literární tvorba.....	44

3.2.	Život Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva.....	46
3.2.1.	Literární tvorba.....	47
4.	Porovnání pohádek Boženy Němcové a Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva	48
4.1.	Porovnání obsahové stránky	48
4.1.1.	Podobný název, stejný obsah.....	48
4.1.2.	Podobný název, podobný obsah	49
4.1.3.	Podobný název, odlišný obsah.....	51
4.1.4.	Kouzelná čísla.....	53
4.2.	Porovnání určitých znaků	53
4.2.1.	Chudý a bohatý.....	53
4.2.2.	Baba Jaga.....	53
4.2.3.	Car, král	54
4.2.4.	Ivan a Honza.....	55
4.2.5.	Motiv zlé ženy	56
4.2.6.	Proměna lidí ve zvířata.....	56
4.3.	Celkové zhodnocení česko-ruských pohádek.....	56
	Závěr.....	58
	Primární literatura.....	60
	Sekundární literatura.....	60
	Internetové zdroje.....	62

Úvod

Téma pohádky je dle mého názoru velice zajímavé. Díky pohádkám se nám ukazuje zcela odlišný svět, ve kterém vždy dobro vítězí nad zlem a vše zlé je po zásluze potrestáno. I proto jsou pohádky tak oblíbené. Každá země má ale svoji ojedinelou strukturu pohádek. Třeba v germánských pohádkách ne vždy vítězí dobro nad zlem a ani není podmínkou, že všechno dobře dopadne. Tato práce se věnuje slovanským pohádkám, přesněji česko-ruským pohádkám. Tyto pohádky jsou čerpané od autorů Boženy Němcové a Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva. Oba dva autoři patří do 19. století, proto se i tato práce věnuje těmto dějinám, aby bylo lépe pochopeno, za jakých okolností tyto pohádky vznikly.

První část této práce je věnovaná právě českým a ruským dějinám 19. století a nastínění vývoje literatury té doby. Poznání historie nám umožňuje lépe pochopit starosti a obavy obyčejných lidí. Jedním z cílů této práce je nastínit historické události, za kterých sbírky pohádek vznikly.

V druhé části se zaměříme na to, co je to vlastě pohádka. Je zde popsána charakteristika pohádky, typologie pohádek a také historický vývoj pohádky. Historický vývoj je zaměřen na celosvětovou sféru až do konce 18. století. Celé 19. století je následně rozděleno na český a ruský samostatný vývoj.

Třetí část stručně nastiňuje životy Boženy Němcové a Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva, kteří jsou se svými sbírkami pro tuto práci vybráni. Zabývá se nejen jejich životy, ale okrajově nastiňuje i jejich uměleckou tvorbu, ze které vzešlo mnoho zajímavých děl.

Poslední část se věnuje právě rozboru česko-ruských pohádek se zaměřením na autory Boženu Němcovou a Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva. Z jejich sbírek jsou vybrány jednotlivé pohádky, které jsou něčím specifické. Tyto pohádky jsou následně porovnávány. Práce používá dva způsoby porovnání. První způsob je porovnání pohádky jako celku a druhý způsob se zabývá jednotlivými konkrétními znaky, které jsou mezi sebou porovnány. Jejich podobnost či rozdílnost je dokázána na konkrétních pohádkách.

1. České a Ruské země v historickém a literárním kontextu 19. století

Větší část této kapitoly se snaží rozebrat české a ruské dějiny v 19. století. Jsou zde zmíněny nejdůležitější a podle autora nejzásadnější body historických událostí v českých zemích a carském Rusku v 19. století. Druhá část této kapitoly stručně rozebírá českou a ruskou literární scénu 19. století. Hlavním cílem této kapitoly je nastínit pomocí historických událostí a literárních směrů dobu, ve které sbírky pohádek vznikaly.

1.1. České země v 19. století

Historie českého národa v 19. století, je svázána s probouzením národního vědomí, metternichovským absolutismem a následnými snahami o revoluci. Dalšími významnými milníky byly přechod od absolutismu k neoabsolutismu, průmyslová revoluce a především souboj o charakter říše.

1.1.1. Do 25. let 19. století

Český národ byl v této době součástí Habsburské monarchie a později od roku 1804 součástí Rakouského císařství a následně od roku 1867 spadalo pod Rakousko-Uhersko. Probouzení českého národního vědomí tak nevznikalo například jako v západní Evropě, kde se vytvářelo jako společenství lidí v jednom státě obklopujících se hranicemi. České uvědomování se počínalo rozvíjet pomocí společného etnického původu a pomocí jazyka, který měl v tomto uvědomování zvláštní roli.¹

České národní obrození se již projevovalo na konci minulého století a přecházelo do století devatenáctého. V minulém století proběhlo úspěšně obnovení českého jazyka, na který se málem zapomnělo. Touha po modernizaci českých zemí byla veliká. Nutnou podmínkou k rozvoji bylo vzdělání, to však bylo na území českých zemí dopřáno jen německy mluvícímu obyvatelstvu. Za podpory široké vrstvy česky mluvícího obyvatelstva se objevili první buditelé národa. Výsledkem těchto lidových snah byl vznik českého nacionalismu a novodobého českého národa. Velký vliv na probouzení společnosti měly divadelní hry uváděné v češtině a vznik českých provizorních divadel. To však nemělo dlouhého

¹ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 32 – 34.

trvání a to především kvůli nelibosti německy mluvících obyvatel. Velice významnou složkou se stala literární tvorba.²

Od začátku 19. století až do roku 1835 vládl v Rakouském císařství císař František II. S jeho příchodem na trůn skončilo období reforem a přicházela éra konzervatismu. Nesympatizoval se změnami vyvolanými osvícenským absolutismem a přikláněl se ke konzervativní šlechtě. Začal omezovat osvícenské reformy, nejprve ty duchovní, dále zasahoval do oblasti právní a politické, také znovu zavedl cenzuru tisku. V neposlední řadě byl zesílen policejní dohled nad spolkovou činností a nad styky se zahraničím. Byl znovu obnoven trest smrti za vlastizrady, došlo i na zavedení trestů za rušení klidu či za rozšiřování zakázaných tiskovin a mnoho dalších. Tyto změny byly postupné a ne vždy bylo jejich porušení důsledně trestáno.³

Vývoj vnitřní politiky silně ovlivňovaly protifrancouzské koalice. České země značně pociťovaly válku proti Francii, a to hlavně kvůli čtyřnásobně vyšším berním než mělo Uherské království. Obyvatelstvo vyčerpávaly i nové dodávky obilí a stále se zvyšující počet odvodů mužů do armády. Habsburská monarchie a později Rakouské císařství se účastnily všech koaličních válek proti Francii. Druhá koaliční válka se uskutečnila v letech 1799 – 1801. Vznikla za podpory Velké Británie a kromě Habsburské monarchie se jí účastnilo i Rusko. Díky ruskému vojsku, pod vedením A. S. Suvorova, se podařilo v Porýní i na italské frontě porazit francouzské vojsko. Rusko však z koalice později vystoupilo a to z toho důvodu, že ruská armáda nebyla spokojená s aktivitou rakouské armády. Následně bylo rakouské vojsko poraženo a v roce 1801 byl podepsán mír v Lunéville, který sloužil jako oddechový čas oběma stranám.⁴

V roce 1804 vydal císař František II. patent, kterým přijal rakouský dědičný titul. Od této doby používal jméno František I.

Třetí protifrancouzská koalice vznikla v roce 1805. Ještě téhož roku, dne 2. prosince, proběhla bitva u Slavkova. Střetla se v ní vojska rakouské a ruské armády proti Napoleonově armádě. Zúčastnili se jí i tři císaři: František I., Alexandr I. a Napoleon I. Napoleonova vojska v této bitvě vyhrála. Napoleon Bonaparte

² HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 33 – 34.

³ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 35 – 38.

⁴ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 36.

rozpustil roku 1805 Svatou říši římskou národa německého a místo toho nechal vzniknout Rýnský spolek, ve kterém se spojilo 16 německých států. František I. byl nucen se v roce 1806 vzdát titulu císaře této zaniklé říše.⁵

Roku 1809 byl jmenován rakouským kancléřem hrabě Metternich. Za jeho působení se podařilo stabilizovat politickou scénu. Dokázal navázat spojenecké styky s Francií, které hned dokázal úspěšně rozvázat po nepodařeném francouzském tažení do Ruska. Roku 1813 se znovu Rakouské císařství podílelo na protifrancouzské koalici, která vyvrcholila v říjnu téhož roku bitvou u Lipska, kde byl Napoleon Bonaparte poražen a eskortován na ostrov Elba. V letech 1814 – 1815 se ve Vídni, z podnětu knížete Metternicha, jednalo o uspořádání nové Evropy. Ukázalo se, že země, především Rakouského císařství a carské Rusko, mají problém se domluvit na územních ziscích. Toto jednání přerušil útěk Napoleona Bonaparta (stalo se tak ve dnech 6. – 7. března 1815) z ostrova Elba a jeho následný vpád do Francie. Dne 18. března 1815 proběhla velká bitva u Waterloo, ve které byl Napoleon poražen a poslán tentokrát na ostrov Svatá Helena. Jednání ve Vídni proběhlo nakonec úspěšně a státníci se dokázali domluvit na územních ziscích. Rakouské císařství získalo Lombardii a Benátsko. Následně car Alexandr I. nechal vytvořit tzv. Svatou alianci, členství v ní nechal potvrdit 29. září 1815 při jednání v Paříži podpisem pruského krále Fridricha Viléma III. a také rakouského císaře Františka I. Tato aliance se zavazovala strážit absolutistické panování a cílila proti demokratickému a revolučnímu hnutí.⁶

Na další desetiletí zavládl v Rakouském císařství klid. Tento klid umožnil rozkvět národního cítění a to zvláště pro český národ, avšak přesto k tomu toto období nevytvářelo vhodné podmínky – především kvůli konzervativní politické vládě hájící staré společenské zvyky.⁷

1.1.2. Od 25. let do 50. let 19. století

Kníže Metternich se stává stále více dominantní v oblasti politiky. Jeho autorita dosáhla vrcholu po smrti císaře Františka I.. Na trůn usedl syn císaře Františka I., Ferdinand I., čehož Metternich využil – to potvrzuje i pojmenování této éry: metternichovský absolutismus. Hlavním znakem jeho vlády bylo posílení

⁵ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 36 – 37.

⁶ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 38.

⁷ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 38 – 40.

policejního režimu. I nadále v zemi pokračoval centralismus a většinu záležitostí spravovaly úřednické instituce podléhající přímo vídeňské vládě.⁸

Nově vznikla zemská gubernia, která byla pověřena správou dílčích zemí. Rakouské císařství mělo i jiné státní instituce, například finanční, soudní a policejní. Dále existovaly samosprávné orgány a zemské sněmy, ty ale měly jen minimální kompetence. Většinou v této organizaci působily osoby vzdělané, které věděly, jaké potřeby má daná část země, kde působily. Snažily se v rámci svých možností podporovat kulturní a hospodářský rozvoj. V Čechách se zasadily například o výstavbu silnic, v Praze byly zakládány parky, zasloužily se o zlepšení zdravotního stavu obyvatel a podporovaly kulturní instituce.⁹

Zemské sněmy v Čechách a na Moravě se ve většině případů scházely jen kvůli schvalování daní. Snažily se ale i ovlivnit kulturní sféru.

Dne 13. března 1848 propuklo ve Vídni povstání. V tomto povstání se poprvé střetly ozbrojené síly s obyvatelstvem. Zúčastnili se ho jak studenti, tak dělníci a řemeslníci. Tento lid žádal odstoupení kancléře Metternicha. Císař Ferdinand V. davu vyšel vstříc a kancléře odvolal. To nebylo jedinou změnou, kterou v rámci povstání změnil. Také zmodernizoval dosavadní dvorské úřady, které v podstatě povýšil na ministerstva. Povstání přesto přetrvávalo a na ulicích Vídně se objevovaly barikády. Dav totiž žádal vydání konstituce. Císař na to odpověděl svoláním Ústavodárného shromáždění, v rámci kterého byla sestavena nová vláda a do jejího čela byl jmenován hrabě František Kolovrat – Libštejnský. Tato vláda začala okamžitě jednat: jedna z jeho prvních věcí byl ústupek Maďarům – vzniklo tak zvláštní ministerstvo věnované pouze Uhrám. Dále byly 9. dubna 1848 provedeny volby do Frankfurtského parlamentu a 25. dubna 1848 byla vydaná nová ústava, s níž však lid nebyl spokojen. Proběhlo v ní totiž jen málo změn a absolutismus trval nadále.¹⁰

V Novém Městě pražském se 11. března 1848 ve Svatováclavských lázních konalo shromáždění z podnětu spolku Repeal (což byl radikálně demokratický spolek, jehož zástupci byli Karel Havlíček Borovský, Vincent Vávra, Karel Sabina a další). Zásadním bodem jednání na tomto shromáždění

⁸ BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 9. vyd. Praha: Paseka, 2003. s. 70 – 73.

⁹ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 40 – 42.

¹⁰ BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 9. vyd. Praha: Paseka, 2003. s. 87 – 89.

bylo zaslání petice císaři s konkrétními požadavky českého národního hnutí. Body petice byly následující: uznání jednoty zemí Koruny české, akceptování národní rovnoprávnosti, reforma stavovského zřízení, svoboda tisku, zrušení poddanství, vykoupení z roboty a další. Svatováclavský výbor ale zrušil posláním původní petice a přepracoval její znění tak, aby byly zdůrazněny české národní požadavky a státoprávní požadavky byly oslabeny. Petice zamítnuta nebyla, ale vídeňská vláda ji odložila na neurčito. Na to se znovu v Českých zemích začala rodit nová petice, která se setkala se vstřícným postojem vídeňské politiky. Dne 8. dubna 1848 byly vydány Kabinetní listy, které byly kompromisem petice zaslané z Českých zemí. Byly splněny následující body: zrovnoprávnění českého jazyka v úředním styku, národnostní i politické požadavky, ale státoprávní otázka byla přesunuta na budoucí jednání říšského sněmu. Hrabě Rudolf Stadion, zemský prezident v českých zemích se stále snažil omezit moc Svatováclavského výboru a zneutralizovat ho. To se mu však nepovedlo a jako protireakci na tento akt české národní hnutí podalo návrh Karla Havlíčka Borovského na rozšíření Svatováclavského výboru. Stalo se tak dne 13. dubna 1848 a Svatováclavský výbor byl rozšířen na stočlenný Národní výbor.¹¹

Za dalším významným okamžikem stojí František Palacký, který napsal dne 11. dubna 1848 dopis do Frankfurtu nad Mohanem. Reagoval tak na pozvání, které mu bylo uděleno k volbám do německého Národního shromáždění. V dopise tuto účast odmítá – jeho rozhodnutí se stalo významným krokem pro českou politiku. V dopise je F. Palacký zdvořilý a odůvodňuje svoje vyjádření. Píše v něm, že se necítí být Němcem, proto tedy nemůže jako příslušník českého národa spoluzakládat budování německého národa a státu. Dále upozorňuje, že veškeré dosavadní svazky českých zemí a Německa byly postaveny na spojení panovníků, nikoliv spojení národů. Také v dopise popisuje „ideu státu rakouského“ a smysl podunajské monarchie.¹²

V květu roku 1848 vyústily další nepokoje a protesty dělnictva. Lidé odmítali podmínky, za kterých museli pracovat. To podnítilo demokratický proud, který vyvolal bouřlivé demonstrace kvůli změnám volebních řádů do říšské rady. Demonstrace propukly v polovině května 1848 ve Vídni. Na základě těchto demonstrací se prosadil systém budoucího říšského parlamentu, jenž bude

¹¹ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 55 – 56.

¹² HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 57.

ústavodárný, jednokomorový a volený v přímých volbách, nehledě na majetkový cenzus. Na konci května 1848 se začínalo utvářet nezávislé radikálně demokratické křídlo české politiky.¹³

V Praze se 2. – 12. června 1848 konal Slovanský sjezd. Účastnily se ho evropské slovanské národy. Vedly se na něm úvahy o slovanství, o tom jak by vypadalo politické sjednocení Slovanů, austroslavistické pojetí, nebo spojení Slovanů v původní všeslovanské linii. Hlavní slovo na tomto sjezdu měli čeští zástupci. Cílem sjezdu bylo sepsat dokument, který by obsahoval shrnutí požadavků slovanských národů a také prostředky, kterými by tyto cíle byly dosaženy. Sjezd byl však přerušen krvavým střetem revoluce s kontrarevolucí.¹⁴

Vojenské velitelství již od června 1848 začínalo v Praze umisťovat vojenské hlídky a dělostřelecké sady. Tato situace vyvolávala obavy českého obyvatelstva a také občasné drobné konflikty mezi pražským obyvatelstvem a vojenskými hlídkami. Studenti se proto rozhodli uspořádat veřejný protest – a to na sbratřovací mši, která se konala u sochy sv. Václava na Koňském trhu dne 12. června 1848. Protestní dav se po mši posunul na Ovocný trh, kde sídlilo vojenské velitelství. Tam byl napaden vojáky. Z protestu se stalo povstání, na ulicích vznikaly živelně barikády. Čeští povstalci tvořeni ze studentů, řemeslníků a dělníků úspěšně odolávali vojenské armádě po šest dní. Až po složitých vojenských manévrech a dělostřeleckém bombardování se podařilo překonat odpor povstalců. Jelikož povstalci neměli jasné cíle, neměl výsledek povstání skoro žádné účinky. Po propuknutí povstání účastníci Slovanského sjezdu narychlo opustili Prahu. Důsledkem vzbouření bylo rozpuštění pražského Národního výboru koncem června 1848.¹⁵

I nadále trval prozatímní absolutismus a císař Ferdinand V. zvolil novou vládu v čele s knížetem Felixem Schwarzenbergem. Následně sněm obnovil zasedání 22. listopadu 1848. Po těchto úkonech se císař Ferdinand V. rozhodl, že odejde na odpočinek a svůj trůn přenechá Františku Josefu I., který nastoupil na trůn 2. prosince 1848. Nový císař zrušil 7. března 1849 sněm v Kroměříži, který se právě chystal schválit novou ústavu. Jelikož již 4. března 1849 vydal František Josef I. patent vyhlašující novou (oktrojovanou) ústavu. Autorem této ústavy byl

¹³ BĚLINA, Pavel, Jiří KAŠE a Jan Pavel KUČERA. *České země v evropských dějinách*. Vyd. 1. Praha :: Paseka, 2006, s. 164 – 166.

¹⁴ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 57.

¹⁵ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 59 – 61.

ministr vnitra Franz Stadion. Nová ústava byla hlubokým návratem zpět. Tímto aktem skončila revoluce v Rakousku. V Uhrách na jaře tohoto roku přešly revoluční oddíly do útoku a nový císař musel požádat ruského cara o pomoc. Na to maďarská armáda v srpnu tohoto roku kapitulovala. Dále již nic nebránilo k obnovení absolutismu.¹⁶

1.1.3. Od 50. let do 75. let 19. století

Vláda se stala výslovně podřízenou autoritě panovníka. Dne 31. prosince 1851 byly vydány Silvestrovské patenty, které rušily ústavu ze 4. března 1849. Na scénu přicházel neoabsolutismus. Panovník měl veškerou zákonodárnou, soudní i výkonnou moc ve svých rukou. Zavedla se rovnost všech občanů před zákonem a byla uznaná rovnoprávnost všech náboženství. Nastolil se centralistický přístup a země se staly pouhými provinciemi (státními obvody). Byla tu snaha vytvořit unitární stát, což znamenalo bezpodmínečné přehlížení složité národnostní struktury obyvatelstva. Znovu se začal preferovat německý jazyk. Na počátku roku 1852 umírá předseda vlády Felix Schwarzenberg a novou vůdčí osobností se stává Alexandr Bach, ministr vnitra.¹⁷

Za této vlády byl vydán zákon, který umožňoval policii zabavovat domácí i zahraniční tiskoviny. Další zákon zakazoval vznik jakéhokoliv spolku, který by se jen vzdáleně dotýkal politických záležitostí. Katolická církev se znovu „spojila“ s trůnem a z velké části jí byl vrácen majetek. V roce 1855 byl vydán konkordát mezi papežem Piem IX. a císařem Františkem Josefem I., který navrácením církvi značnou část autonomie v zemi.¹⁸

V Českých zemích je toto období útlumu. Už v roce 1850 bylo vydáno nařízení o zákazu vydávání Národních novin. Kritický pohled na nastávající situaci se ještě pokoušel uplatnit časopis Slovan, ale i ten byl donucen pozastavit svou činnost. Také radikálně-demokratický proud opustil politický prostor a jeho místo nahradil liberální proud. Ačkoliv podmínky nebyly úplně příznivé, národní kultura přebrala politickou roli. Byl zakoupen pozemek na stavbu Národního muzea a v literární oblasti se objevuje snaha navázat na kulturní program z roku 1848. Díla

¹⁶ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 63 – 64,

¹⁷ BĚLINA, Pavel, Jiří KAŠE a Jan Pavel KUČERA. *České země v evropských dějinách*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2006, s. 166 – 168.

¹⁸ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 66.

Boženy Němcové a Karla Jaromíra Erbena se ocitla na vrcholu a občané Českých zemí se snažili dát nejrůznějšími způsoby najevo nesouhlas s tehdejšími poměry.¹⁹

Rakouského císařství se dotýkaly i zahraniční události, ty si však císař řešil sám. Podstatným historickým bodem byla Krymská válka (1853 – 1856), do které Rakouské císařství přímo nezasáhlo a zaujmulu ozbrojenou neutralitu. Toto jednání mělo za následek politicky evropskou izolaci. Vojenský konflikt však nastal v roce 1859 s francouzským císařem Napoleonem III. Tyto dvě strany svedly mezi sebou spoustu bitev, ve kterých rakouská vojska prohrávala. Největší porážku utrpěla 24. červan 1859, v bitvě u Solferina. Posléze musel František Josef I. přenechat Napoleonovi III. území Lombardie.²⁰

Po těchto neúspěších se navýšil počet nepokojů a projevili se značné národně osvobozenécké snahy. Aby císař předešel nejrůznějším nepokojům, slíbil, že bude odhodlaný věnovat se vnitřním záležitostem monarchie. Proto byl dne 21. srpna 1859 Alexandr Bach zbaven své funkce. Spolu s ním byli propuštěni i představitelé absolutistického režimu. Dalším krokem bylo vydání patentu dne 5. března 1860 o rozšíření a svolání říšské rady. Funkce říšské rady spočívala ve správě financí. Pro tyto účely zvýšil císař její kapacitu z původních 12 členů na 60 členů a přislíbil, že ohledně financí se bude rozhodovat jen se souhlasem této rady. Císař František Josef I. vydává na základě diskuzí říšské rady dne 20. října 1860 manifest, kde zdůvodňuje nastávající absolutismus a dále vydává Říjnový diplom. Tento dokument obsahuje spoustu nových povolení a nařízení. Udává zvláštní a vyšší postavení Uher, uznává jako úřední jazyk maďarštinu, kdežto Českým zemím se takového práva nedostává. Přesto tento diplom vnímají čeští obyvatelé pozitivně s nadějí na lepší zítřky. Po vydání Říjnového diplomu se změnila i vláda. Ta vydává dne 26. února 1861 novou ústavu. Ústava udává vznik parlamentu, který má sice zatím jen malé pravomoci, ale i tak je důležitý. Dále formuluje pravomoci zemských sněmů. V podstatě lze říct, že únorová ústava byla střední cestou mezi centralismem a decentralismem.²¹

V českých zemích po tomto kroku zavládla veliká nelibost. Nově se začaly přetvářet politické strany. Z české národní strany přecházeli někteří politici do strany

¹⁹ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 66 – 68.

²⁰ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 68.

²¹ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 76 – 78.

staročeské a z demokratičtějších jedinců staročeské strany vznikl nový proud mladočechů. V květu 1865 vycházely v deníku *Národ* články od Františka Palackého, který vypracoval významný politický koncept. Týkal se budoucí existence Rakouského císařství a jeho vnitřního uspořádání. Vylučuje v něm centralismus i dualismus a poukazuje na federalismus, a to proto, aby všechny národy v Rakouském císařství měly stejná práva.²²

V oblasti zahraniční politiky následovala válka mezi Rakouským císařstvím a Pruskem. Většina bitev se odehrála v severních a východních Čechách. Nejdůležitější a rozhodující bitvou se stala bitva u Hradce Králové (3. července 1866), kde rakouské vojsko utrpělo drtivou porážku. Prusko obsadilo Prahu a velkou část Čech a postupovali k Vídní. Příměří bylo uzavřeno v Mikulově a následně byl podepsán Pražský mír a to dne 23. srpna 1866.

Této prohry dokázali využít maďarští politikové, kteří se od roku 1865 snažili o tzv. rakousko-uherské vyrovnání. Požadovali větší autonomii a nezávislosti na Vídní. Toto jednání se jim podařilo, a tak byly schváleny podmínky vyrovnání mezi císařem a Uherským královstvím. V platnost vešly v únoru 1867, na základě čehož byl František Josef I. korunován na uherského krále.²³

Čeští politici se také pokoušeli o česko-rakouské vyrovnání, ale historická spjatost s Vídní tomu zadávala obtížnější situaci. Po pádu neoabsolutismu se na území českých zemích odehrávali akce na podporu českého hnutí, které ukázaly vyzrálou českou společnost. Velké pozornosti se dostalo převozu korunovačních klenotů z Vídně do Prahy. Další významnou událostí bylo slavnostní položení kamenu ke stavbě Národního divadla v Praze v roce 1867. Tato slavnost se však změnila v politickou manifestaci, která se šířila dál. Následovaly ohromné politické manifestace. Jejich síla slábla až od jara roku 1869. Největší problém byl ale v českých politických stranách, které se nemohly domluvit na jednotném stanovisku. Nakonec vyhráli staročeši, a tak podle jejich nejlepšího svědomí česká sněmovní delegace vydala prohlášení, které bylo zároveň odůvodněním, proč odmítají účast na sněmu. Stálo v něm, že s rakouskými zeměmi je nepojí nic jiného než společný panovník. V tento okamžik nastává pasivní rezistence v české politice.

²² HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 78 – 79.

²³ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 83.

Po volbě nové rakouské vlády se vše jevílo, že česká a rakouská strana najdou společnou cestu. Nová vláda se s českými politiky dohodla o českém vyrovnání v tzv. Fundamentálních člancích. Nebylo v nich splněno vše, co bylo požadováno, ale přesto byl lid českých zemí nadšený. Proti této dohodě se postavil uherský ministerský předseda hrabě Andrassy a kancléř Beust. Císař byl proto nucen přehodnotit toto vyrovnání. V této svízelné situaci padla vláda, která toto vyrovnání podporovala, čímž byly nadobro spáleny všechny naděje na česko-rakouské vyrovnání. V českých zemích nastal stav zklamání, skepse a rezignace. Hledali se viníci a vedly se malicherné spory. V roce 1873 byla vydána dubnová ústava, která přijala zákon o přímých volbách do říšské rady. Díky Národním listům vyplul na povrch nesouhlas s pasivní rezistencí. Čeští politici a vzdělanci nově poukazují na nemožnost ovlivnit stávající situaci, dále na školství, které tato politika negativně ovlivnila. A tak v roce 1874 se stoupenci mladočechů rozhodli vytvořit samostatnou politickou stranu: Národní stranu svobodomyslnou.²⁴

V roce 1859 vešel v platnost nový živnostenský řád. Na českém území stále dominoval textilní průmysl a do popředí se více dostával průmysl strojírenský. Rozvíjela se i železniční doprava, která se využívala k převozu většího nákladu na delší vzdálenosti. Nicméně hutnictví v českých zemích mělo problém s konkurencí. Staré železárny se totiž nedokázaly ztotožnit s novými technologickými procesy, proto vznikly dvě nové české železárny, které zaváděly nové technologie. Také nesmíme opomenout hornictví, u kterého poptávka stále stoupala. V této době se také rozvíjel kulturní život. Vznikaly spolky, jako jsou Sokol, Hlahol a Umělecká beseda. Roku 1862 vznikl Obchodnický spolek Merkur, který dal vzniknout Živnostenské bance, ta následně dala podnět ke vzniku pražské burzy.²⁵

1.1.4. Od 75. let do konce 19. století

V českých zemích stále více sílily hlasy, které usilovaly o návrat k aktivní politice. Na podzim roku 1878 se politici rozhodli, že vstoupí do českého zemského sněmu. Všechny čtyři politické strany v českých zemích zakládají Český státoprávní klub. Tento klub vydává tzv. Státoprávní ohrazení, které říká, že čeští politici respektují daný stav, ale přesto se nadále budou snažit o státní právo zemí Korunu české. Vláda českých zemí vede tzv. „drobečkovou politiku“. Tímto dosahuje

²⁴ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 85 – 89.

²⁵ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 72 – 74.

malých cílů, ale vydává velké ústupky. Podařilo se jim např. zrovnoprávnit český jazyk v úředním styku, nebo také na pražské univerzitě. Toto usnesení nabylo platnost od dubna 1880, kdy byla vydaná Stremayrova jazyková nařízení. Dalšího úspěchu bylo dosaženo v roce 1882, kdy Karlo-Ferdinandova univerzita byla rozdělaná na dvě části: na české vysoké učení a na německé vysoké učení.²⁶

V tomto období se v české společnosti dotvářejí politické směry i jeden nově vzniká. Nově vzniklý směr, tzv. realisté, vyhledával realistické možnosti ze současné situace. I nadále přetrvávaly rozepře mezi mladočechy a staročechy, které kulminovaly na jaře v roce 1887. V tomto sporu se jednalo o tom, jakým směrem se bude česká politika dále ubírat. Staročechi ztráceli vliv jak u české společnosti, tak i ve Vídni. Spor byl ukončen volbami v roce 1891 vítězstvím mladočechů a rozpadem staročeské strany. Dominantní stranou se stali mladočeši, kteří zasedali v říšské radě.²⁷

1.2. Český literární přínos v 19. století

Tato kapitola se alespoň okrajově snaží nastínit vývoj a průběh literárních směrů a jejich představitelů. V 19. století se objevovaly literární směry jako romantismus, neoromantismus a realismus. V průběhu těchto směrů se mezi českými obyvateli utvářelo hnutí Národního obrození.

Většina literárních umělců se v této době řadila k českému národnímu hnutí, které požadovalo samosprávu zemí Koruny české. Dokázali využít svého vlivu a tvorby k předání svých myšlenek. Zajímali se o lidovou slovesnost a folklor, kterým dokazovali staleté tradice českých zemí. Svůj vliv se někteří spisovatelé snažili uplatnit i v politických kruzích.

Zcela mimořádné bylo období Národního obrození, které probíhalo ve dvou fázích. Pro účely práce je nutné se seznámit s druhou fází, která zasahuje do období 19. století. Za této éry se rozvíjela jazykověda, publicistika a poezie. Velice zásadním se také pro období Národního obrození staly rukopisy, které měly sloužit jako důkaz o dlouholeté historii zemí Koruny české. Jedná se o Rukopis královedvorský a Rukopis zelenohorský. Později se však ukázalo, že tyto rukopisy jsou falsifikáty, jejichž autory jsou Václav Hanka a Josef Linda.

²⁶ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 90 – 92.

²⁷ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. s. 93 – 94.

1.2.1. Próza

V první polovině 19. století byla próza ovlivňována hnutím Národního obrození a literárním směrem zvaným romantismus. V druhé polovině 19. století stále převažuje romantismus, následně ho nahrazuje novoromantismus a přidává se nový směr realismus, který je časován od 50. let 19. století do 80. let 19. století. Mezi významné spisovatele, první poloviny tohoto století, se řadí Karel Hynek Mácha se svým románem *Cikáni* (vznik 1835, vyd. 1867). Pro tuto dobu je také typický sběr lidových pohádek. Zde můžeme uvést autory jako Karla Jaromíra Erbena se svou sbírkou pohádek, která nese jméno *České pohádky*, a Boženu Němcovou, která napsala sbírkou *Národní báchorky a pověsti*. V druhé polovině tohoto století se více do popředí dostává próza, která se stává žádanější. Prosazují se literární žánry jako je román a románová próza s historickou, venkovskou nebo i městskou tematikou. Je do nich přidána romantická zápletka a také již mají realistický popis prostředí. Autoři těchto literárních žánrů jsou například: Jan Neruda s dílem *Povídky malostranské* (1878), Karolína Světlá s dílem *Vesnický román* (1867), *Kříž u potoka* (1868) a *Černý Petříček* (1871). Poprvé se na scénu také dostává romaneto, což je prozaický žánr (novela většího rozsahu). Za autora romanet lze považovat Jakuba Arbesa s jeho dílem *Svatý Xaverius* (1873). Realistický směr se zaměřuje na historická témata a na vesnické prostředí. Autoři realistické vesnické prózy jsou Karel Václav Rais, známý díly *Výminkáři* (1891), *Kalibův zločin* (1892) a *Zapadlí vlastenci* (1894), a dále Karel Klostermann, autor díla *V ráji Šumavském* (1893). Historickou tematikou se zabýval Alois Jirásek, který napsal *Filozofskou historii* (1878) a *Proti všem* (1894). Obdobné téma zpracovával i Václav Beneš Třebízský, což dokazuje jeho dílo *Bludné duše* (1879).²⁸

1.2.2. Poezie

Poezie byla velice dominantní v první polovině 19. století. Objevují se tu dvě básnické školy. Thámovci, kteří vytvářeli především almanachy nepůvodních básní, a Puchmajerovci. Zakladatelem druhého zmíněného směru je Antonín Jaroslav Puchmajer, kterého leckterý čtenář zná díky dílu *Óda na Jana Žižku z Trocnova* (1802). Mezi autory z národního obrození řadíme Jana Kollára a jeho díla *Básně*

²⁸ HORÁKOVÁ, Michaela. *Literatura v souvislostech: nejen pro maturanty*. 1. vyd. Praha: Klett, s. 48 – 53, 57 – 64, 70 – 72.

²⁸ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 531 – 532.

(1821) a Slávy dcera (1824) a dále Františka Ladislava Čelakovského, který sepsal Ohlas písní ruských (1829) a Ohlas písní českých (1839). Velice významným romantickým autorem se stal Karel Hynek Mácha se svým dílem Máj (1836). Dalším vynikajícím básníkem byl Karel Jaromír Erben, známý tvorbou Kytice (1835). Další skupinou, která začala dominovat v poezii okolo roku 1858, byly tzv. Májovci, kteří se hlásí k odkazu Karla Hynka Máchy. Do této skupiny se hlásí Vítězslav Hálek – autor děl Večerní písně (1859) a V přírodě (1874), dále Jan Neruda, který je známí Hřbitovním kvítím (1858), Knihou veršů (1868) a Písněmi kosmickými (1878). Objevovaly se i další skupiny jako Ruchovci a Lumírovci, tyto směry lze zařadit k novoromantismu. Ruchovci se sdružovali kolem almanachu Ruch a lumírovci kolem časopisu Lumír. Představitelem Ruchovců se stal Svatopluk Čech. Jedná se o autora děl Slavie (1882), Lešetínský kovář (1883) a Jitřní písně (1887). Představiteli Lumírovců jsou Jaroslav Vrchlický, a jeho díla Eklogy a písně (1880), Sonety samotáře (1885) a Okna v bouři (1894), dále Josef Václav Sládek, známý díly Básně a Jiskry na moři (1880), Na prahu ráje (1883) a Zlatý máj (1887, určeno dětem) a Julius Zeyer – autor knihy Vyšehrad (1878).²⁹

1.2.3. Drama

Národní obrození mělo na vývoj českého dramatu veliký vliv. Do počátku národního obrození české hry v podstatě neexistovaly, a pokud ano, pak se jednalo pouze o překlady. Příchodem národního obrození vznikají česká divadla a tudíž i rozvoj českého dramatu se stal aktuální. Významným představitelem národního obrození se stal Václav Kliment Klicpera. Mezi jeho tvorbu se řadí: Rohovín Čtverrohý (1. inscenace asi 1817). Divotvorný klobouk (inscenováno 1821), Hadrián z Římsů (knižně 1821). Také výjimečně v národním obrození vzniká loutkářství. Jeho představitelem se stal Matěj Kopecký, známý svými díly Doktor Faust a Strýček Škrhola. Dalším významným dramatikem je autor děl Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka (1834), Strakonický dudák aneb Hody divých žen (1847) a Paličova dcera (1847). Je jím Josef Kajetán Tyl. Z řady Májovců lze vyzdvihnout Vítězslava Hála a jeho Krále Vukašina (1862). Mezi realistickými dramatiky vynikal Ladislav Stroupežnický s díly Naši furianti (1887), Zvíkovský rarášek (1883) a Paní

²⁹ HORÁKOVÁ, Michaela. *Literatura v souvislostech: nejen pro maturanty*. 1. vyd. Praha: Klett, s. 48 – 53, 57 – 64, 70 – 72.

²⁹ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 466 – 467.

mincmistrová (1885), ale také Gabriela Preissová – autorka *Gazdiny roby* (1889) a Její pastorkyně (1889). Vynechat nelze ani Aloise a Viléma Mrštíkovi, kteří prosluli dílem *Maryša* (1891).³⁰

1.3.Ruské země v 19. století

Období 19. století se v ruských dějinách nese ve znamení válek, jako byly například napoleonské války, krymská válka, války na dálném východě a války s osmanskými Turky. Dalším významným znakem pro carské Rusko v 19. století je ztráta dominantního postavení na Evropském kontinentě. Ruský lid se také nemohl ztotožnit s velkým množstvím prohraných bitev. Rovněž chtěl, aby se mu dostalo většího uznání za jeho ochotu jít s carem do dalších válek a pro něho vyhrávat bitvy. Celým stoletím se také nese touha po zrušení nevolnictví, které se neustále oddalovalo.

1.3.1. Do 25. let 19. století

Rusko vstupovalo na začátku 19. století do nové éry: na trůn usedl nový vládce Alexandr I., poté co byl jeho otec, Pavel I., v noci z 11. března na 12. března roku 1801 zavražděn. Lid pohlížel na Alexandra I. s novou nadějí liberalismu v jeho vládě. Za jeho vlády vznikl Neveřejný komitét, který umocňoval naději v liberální politiku. Nově také car začal finančně podporovat volnomyšlenkáře Roberta Owena, propustil některé politické vězně a zrušil mnoho kasárenských nařízení Pavla I. Dokonce znovu povolil i cesty do ciziny. Neveřejný komitét byl však zrušen, a to koncem roku 1803. Na jeho místo byl dosazen důvěrník cara, generál Akrakčejev. Za vlády Alexandra I. ovládlo Rusko Jižní Sachalin a východní a západní Gruzii.³¹

V této době se ve Francii dostává k moci Napoleon Bonaparte. Rusko vstupovalo do protifrancouzských koalic a to i z toho důvodu, že Francie podporovala Turky, se kterými Rusko válčilo. Carské Rusko v těchto válkách nebylo zrovna úspěšné. První prohraná bitva proti Francii proběhla 2. prosince 1805 u Slavkova, kde bylo rusko-rakouské vojsko rozdrveno. V další koalici našlo Rusko spojence v Prusku. Následně po roce 1806 Turecko vyhlásilo válku Rusku, a proto muselo rozdělit

³⁰ HORÁKOVÁ, Michaela. *Literatura v souvislostech: nejen pro maturanty*. 1. vyd. Praha: Klett, s. 48 – 53, 57 – 64, 70 – 72.

³⁰ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 127 – 129.

³¹ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 206 – 208.

válečné síly na dvě části. S Francií utrpělo další dvě porážky, a to u Jilového a Friedlantu (1807). Alexandr I. a Napoleon Bonaparte se sešli roku 1807 v Tylži, kde uzavřeli mír. Pro Rusko to byla nezvyklá situace. Ruský lid byl zvyklý na říšské úspěchy ještě z dob Kateřiny II., a porážky nenesl moc dobře.³²

Alexandr I. chtěl být úspěšným reformátorem, a zároveň chtěl být považován za osvíceného vládce. Přesto si ale chtěl udržet absolutní moc. K rukám měl kancléře M. M. Speranského, se kterým vedl projekty reformy ve snaze změnit Rusko v moderní stát. Zasloužil se o rozvoj vzdělání a rozšíření univerzit. Další z jeho reformy bylo zavedení povinného vzdělání pro státní úředníky, dále se snažil přiznat nevolníkům jak movitý, tak nemovitý majetek. V neposlední řadě se pokusil proměnit Rusko v konstituční monarchii. Setkal se však s nepochopením. Speranskij byl následně obviněn z náklonnosti k Francii a poslán do vyhnanství na Sibiř.³³

Roku 1812 se carskému Rusku povedlo zvítězit nad osmanskými Turky a podepsat 18. května Bukurešťský mír. Jižní ruská armáda se tak mohla stáhnout. Rusko v této době mělo také dobré vojenské úspěchy i na severu se Švédskem. Nově volné ruské armády se začaly shromažďovat na západních hranicích Ruska. Napoleon 22. června 1812 překročil ruskou řeku Němen. V Rusku se mezitím začal vytvářet lidový odpor a vznikly úplně první partyzánské oddíly proti francouzské armádě. Vrchním velitelem ruské armády se stal pětadesátiletý generál M. I. Kutuzov. Kutuzov si byl vědom, že musí válku vyhrát. Po bitvě u Borodina, 25. srpna 1812, zavelel Kutuzov k ústupu. Francouzská armáda tak měla volnou cestu přímo do Moskvy. Když však Napoleon se svoji armádou došel k Moskvě, bylo mu oznámeno, že se v Moskvě nikdo nenachází. Francouzi začali město plenit a nevěšali si požárů jednotlivých domů. Požáry pocházely z podpálených vojenských skladů, které byly založeny pro případ, aby se zbraně nacházející ve skladech nedostaly do francouzských rukou. Od těchto domů se však plameny přenášely na jiné domy, když 8. září 1812 v Moskvě propukl obrovský požár. Napoleon věděl, že jeho zásobování je čím dál tím těžší a tak navrhl uzavření míru. Generál Kutuzov ale odmítl. Dne 3. října 1812 se Francouzi rozhodli opustit Moskvu. Proběhly další rusko-francouzské bitvy a to u Malojarslavce a u Krásného. Na Berezíně dokázali Rusové Napoleonovu armádu zcela rozdrtit.

³² ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 210 – 211.

³³ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 211 – 212.

Napoleon Bonaparte však tajně opustil trosky své armády a z toho důvodu nebyla Francie poražena. Avšak jejich prohra vedla k odporu utlačovaných zemí, jako byli například Španělé, Rakušané a Prusko a posílila je v boji proti Francouzům³⁴

Ruská armáda dostala nový rozkaz, odejít za Labe a osvobodovat Evropu. V osvobozovacím tažení se k Rusku připojilo také Prusko. Roku 1813 zemřel M. I. Kutuzov. Rusko-pruská armáda utrpěla v květnu dvě porážky. Na stranu Ruska a Pruska se připojilo dále také Rakousko, které vzalo carskému Rusku vrchní velení. Novým velitelem spojených armád se stal Rakouský polní generál kníže Karl Schwarzenberg. V srpnu 1813 se uskutečnila bitva u Drážďan, ve které spojenecké vojsko ztratilo mnoho mužů a dalo se na ústup. Napoleonova armáda již nebyla tak velká a silná a tato bitva je stála rovněž mnoho sil, i přes to se jeden francouzský pluk rozhodl spojeneckou armádu pronásledovat. Tento pluk se s ruským sborem střetl na českém území. Ruské vojsko si bylo vědomo, že u české armády se momentálně nachází ruský car Alexandr I. a pokud by Francouzi dobili Teplice, mohl by ruský car padnout do zajetí. To se ale nestalo a Ruský sbor, i přes početní oslabení, dokázal francouzský pluk zadržet. Napoleon byl donucen se stáhnout k Lipsku, kde proběhla 16. – 19. října 1813 největší bitva 19. století. Byla to taky poslední a rozhodující bitva, kde Napoleonova armáda padla. Následně byl Napoleon Bonaparte eskortován na ostrov Elba.³⁵

Po vyhrané válce byl svolán kongres do Vídně, kde se mělo rozhodnout o územních ziscích vítězných stran. Car Alexandr I. a kancléř Metternich se nemohli na svých zájmech shodnout. Car byl ochoten uhájit si své zájmy i za pomoci násilí. Ze dne 6. na 7. března 1815 přišla zpráva, že Napoleon Bonaparte se vrátil do Francie. Rozpory mezi Rakouskem a Ruskem byly urychleně zažehnány a ve spolupráci s ostatními Evropskými státy vytvořily milionové vojsko, které se střetlo s pětinasobně menší francouzskou armádou 18. června 1815 u Waterloo. Ruská armáda ale nestihla do bitvy zasáhnout. Napoleon byl poražen a znovu uvězněn, ale tentokrát na ostrově Svatá Helena. Obě dvě strany se po bitvě dokázaly domluvit na územních ziscích. Rusko získalo větší část Polska, avšak Rakousko dostalo větší územní zisky než Rusko.³⁶

³⁴ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 212 – 218.

³⁵ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 219 – 223.

³⁵ ČORNEJ, Petr. *Dějiny evropské civilizace*. 4. upr. vyd. díl 2. Praha: Paseka, 2002. s. 96

³⁶ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 223 – 224.

Po napoleonských válkách vznikla takzvaná smlouva o Svaté alianci. Obsah tohoto dokumentu vypracoval sám car Alexandr I. Byla předložena k podepsání rakouskému císaři Františku I. a pruskému králi Fridrichu Vilému III. Obsahem této smlouvy byl závazek všech tří panovníků, kteří se zavazovali k vzájemné pomoci a dohlížení nad celou Evropou. Oba dva panovníci tuto smlouvu podepsali. Smlouva se stala velmi důležitou, a to z toho důvodu, že určila na první polovinu 19. století mocenský trojspolek, kterého se účastnilo Rakousko, Prusko a Rusko. Car Alexandr I. si dal za úkol plnění obsahu smlouvy o Svaté alianci, což znamenalo dohled nad zachováním panovníků „z boží milosti“ a bránit Evropu před revolucemi.³⁷

Od té doby co se car Alexandr I. rozhodl dohlížet na Evropu ve jménu Svaté aliance, „vládl“ v Rusku za jeho nepřítomnosti generál hrabě Alexej Andrejevič Arakčejev. Byl sice generálem, ale nikdy nebyl v žádné bitvě. Z jeho nařízení se začaly militarizovat vesnice v šesti guberniích. Výsledkem této militarizace vesnic, byli rolníci ve zbroji, které měl na povel kaprál. Vládlo se v nich tvrdou vojenskou rukou. Rolníci museli na povel vstávat, snídat a také zatápět v kamnech. Bez povolení nemohli opustit vesnici a ani prodat svůj majetek. Jejich hlavní náplní byl vojenský výcvik a práce na poli. Ze své úrody museli odevzdávat část do rezervních skladů. Hrabě Arakčejev měl v této přeměně vesnic plnou podporu cara Alexandra I. – to však nezabránilo povstání. Uskutečnilo se roku 1817 v Novgorodské gubernii a následně roku 1819 v osadách Čugujevě. Následkem toho byla jejich výstavba pozastavena. Přesto již zřízené vojenské vesničky nebyly zrušeny. Ty plnily svůj účel do 30. let 19. století.

Další nařízení generála hraběte A. A. Arakčejeva bylo dosazení kurátorů na univerzity, kteří dohlíželi, aby vyučování bylo svázáno s principy Svaté aliance. Nejznámějším kurátorem byl Magnický, který zakázal provádět pitvy na mrtvých tělech a také chtěl zavřít Kazaňskou univerzitu.³⁸

Již v období Napoleonských válek se v carském Rusku utvářelo myšlení o „osvobození“ carského lidu. Do čela „osvobozenického“ hnutí se postavili

³⁶ VEBER, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy: od antických počátků do současnosti*. Vyd. 1. Praha: NLN, 2004, s- 100 – 101.

³⁷ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 224 – 225.

³⁷ VEBER, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy: od antických počátků do současnosti*. Vyd. 1. Praha: NLN, 2004, s- 100 – 101.

³⁸ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 225 – 226.

především důstojníci. Hlavní myšlenkou bylo povstat proti utlačování a nevolnictví prostého lidu. Důstojníci, ale i vojáci a prostý lid, se domnívali, že když pomáhali svému národu před vnějším utlačováním jiných zemí, uhájili svobodu Ruska, pomohli osvobodit Evropu a také nastolit v Evropě mír, tak si vydobyli nárok na svoji svobodu. Toto stejné smýšlení dalo již roku 1816 vzniknout tajnému spolku se jménem Svaz spásy, který se za dva roky později objevil s novým programem a pod jiným jménem jako Svaz dobročinnosti. Ten byl však pro svoji radikalizaci roku 1821 rozpuštěn a to z toho důvodu, aby se spolek mohl zbavit málo radikálních jedinců. Ještě tohoto roku z radikálního jádra vznikly dvě tajné organizace, které měly politicko-revoluční podtext. Působily v II. armádě mezi důstojníky. První měla sídlo v Petrohradě a druhá na Ukrajině, tzv. Severní a Jižní spolek.³⁹

1.3.2. Od 25. let do 50. let 19. století

V listopadu roku 1825 zemřel na svých inspekčních cestách car Alexandr I. To byla výhodná situace pro povstalce, i především kvůli chaosu v nástupnictví na carský trůn. Podle tradice měl na trůn nastoupit nejstarší bratr cara Alexandra I., Konstantin, kterému i ruský lid odpřisáhl věrnost. Avšak ještě před svou smrtí stihl uzavřít car Alexandr I. smlouvu se svým mladším bratrem Mikulášem, o jeho případném nástupu na ruský trůn. Novým carem se tak proto stal Mikuláš I. Povstání proběhlo 14. prosince 1825 a vešlo do dějin jako povstání děkabristů. Revoluční důstojníci s částí svých pluků vyšli na Senátní náměstí v Petrohradě. Chtěli donutit senát k vyhlášení politických svobod a vyhlášení jejich připravené ústavy. Jako velitel tohoto povstání byl zvolen plukovník Trubeckoj, který se však na Senátním náměstí neobjevil, čehož využil již nový car Mikuláš I. a nechal povstalce obklíčit. Vše bylo vyřešeno dělostřeleckou palbou a povstání bylo ukončeno. Dále následovalo povstání na Ukrajině, kde v lednu roku 1826 povstal Jižní spolek, ale i zde bylo povstání potlačeno. Vůdci povstání byli popraveni a vojáci posláni do vyhnanství na Sibiř. Povstání děkabristů však nastartovalo novodobé vnímání ruského nacionalismu a to i díky vyjádření v Ruské pravdě: „*Ruský národ není vlastnictvím nějaké osoby, nebo rodiny*“⁴⁰. Ruské povstání

³⁹ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 225 – 229.

⁴⁰ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 230.

děkabristů bylo celoevropským obrazem nesouhlasu a nevole svatoalianční smlouvy.⁴¹

Nový car Mikuláš I. byl pravým opakem svého bratra a předchůdce Alexandra I. Byl zejména střídmý, v oblibě měl vojenský styl, neobdivoval okázalost, nádheru, umění a především ani vzdělání. O něm si myslel, že je to plevel mezi kvítím. Chtěl nevzdělané poddané, kteří nebudou o ničem přemýšlet, natož něco vymýšlet. O Moskevské univerzitě prohlásil, že je to vlčí doupe. Také slovo „pokrok“ chtěl nechat odstranit ze slovníků. Myslel si, že je tvůrcem všeho a také vše muselo být od něho schváleno: díla výtvarníků, návrhy budov architektů, včetně přestaveb soukromých domů.⁴²

V době jeho vlády byla také provedena reorganizace tajné policie. Tato policie však měla malou síť působnosti a to především okolo Petrohradu a Moskvy. Tajná policie, díky návrhu generála A. Ch. Benkendorfa, prodělala jedinou reformu, které Rusko přihlíželo za vlády cara Mikuláše I. Prohlížely se dopisy, byli nasazováni tajní agenti do všech významných a vládních institucí a nechyběl ani přístup do vojenských jednotek. Tito agenti spadali pod tzv. III. oddělení.

Další zásah do svobody byla cenzura. Byla to především cenzura tisku. Fungovala prostým smazáváním nevhodného textu a o státních institucích se mohlo psát pouze s jejich souhlasem. Tato cenzura postupem času gradovala a to až do takového vrcholu, že všechna díla musela projít cenzurou a to včetně těch, která již předtím cenzurou prošla.⁴³

V listopadu 1830 vypukla v Polsku revoluce, tzv. varšavské povstání, s cílem obnovit samostatnost Polského státu. Polští vlastenci zaútočili na palác Belvedere, kterým byl sídlem bratra Mikuláše I. – velkoknížete Konstantina Pavloviče, který následně po tomto útoku uprchl z Varšavy. Poláci zbavili Mikuláše I. jejich trůnu a kníže Adam Czartoryski se stal předsedou Prozatímní polské vlády. Velice se obával polsko-ruského vojenského střetnutí. Ostatní země Evropy s polským povstáním sympatizovaly, ale Rusku se postavit neodvážily. A tak do Polska přicházelo jen pár dobrovolníků. Nakonec se však polský lid nevyhnul vojenské srážce s Ruskem. Ruské vojsko v listopadu roku 1831 vniklo do Varšavy

⁴¹ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 229 – 230.

⁴² ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 233.

⁴³ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 234 – 235.

a obsadilo ji. Následky pro Polsko byly otřesné. Rusko vyhlásilo Polsko za neoddělitelnou součást Ruska.⁴⁴

Další vojenský konflikt se odehrál na Kavkazském území, kam chtělo Rusko expandovat. Kavkazský odpor vyhlásil carskému Rusku válku. Z počátku bylo kavkazské tažení úspěšné a roku 1845 porazilo ruskou armádu a dobylo zpět území severního Kavkazu. Na to car Mikuláš I. odpověděl posláním půl milionového vojska na Kavkaz, které veškeré povstání potlačilo. Obyvatelé Kavkazu, ale stále odporovali a tak generál Veljaminov nařídil: „*Místí obyvatelstvo je zcela závislé na úrodě. Je tedy třeba každý rok, sotva uzraje úroda, zničit jejich pole a během pěti let vymřou hlady*“.⁴⁵ Roku 1864 byl poslední odpor zlomen.⁴⁶

Vnitřní politika Ruska zcela opomíjela zrušení nevolnictví. Celá Evropa již dávno neměla žádné nevolníky, a proto se ruské obyvatelstvo velmi často bouřilo. V letech 1826 – 1834 se eviduje okolo 145 bouří. Ty se v pozdějších letech stupňovaly. Car Mikuláš I. v roce 1840 připustil, že nevolnictví je pro jeho zemi značný problém. Tajná vláda také o nevolnictví jednala, ale smyslem těchto diskusí bylo, jak co nejvíce problém nevolnictví a jeho řešení oddálit. Obyvatelstvo se ale čím dál více bouřilo a tudíž hrozilo, že tyto bouře přerostou v protifeudální válku.

Co se týče celkového rozvoje carského Ruska, dá se považovat 19. století jako období úpadku. Za tuto situaci mohla především jeho uzavřenost k okolnímu světu, která způsobila hospodářskou, technickou a vědeckou zaostalost. Vzdělání bylo odepřeno na rozkaz cara Mikuláše I. všem nevolníkům, kteří však tvořili 90% obyvatelstva v carském Rusku.⁴⁷

Hlavním cílem carského Ruska byla zahraniční politika a expanze. Tyto zahraniční cíle odpoutávaly pozornost od neřešené vnitřní politiky. Avšak v letech 1840 – 1841 ztrácí Rusko hlavní postavení v Evropě. Snaha upevnit si evropskou pozici vedla k tomu, že car ukončil diplomatické styky s Francií a nově přislíbil pomoc Habsburskému rodu. Roku 1849 vtrhla ruská armáda do Uher, kde pomohla potlačit uherské povstání. Toto potlačené povstání způsobilo ještě větší nenávisť k carskému Rusku v celé Evropě. Výjimkou nebyli ani ruští demokraté, např.

⁴⁴ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 235 – 236.

⁴⁴ LONGWORTH, Philip. *Dějiny impéria: sláva a pád ruských říší*. Vyd. 1. Přeložil Lubomír Kotačka. Praha, 2008, s. 192.

⁴⁵ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 237.

⁴⁶ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 236 – 237.

⁴⁷ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 238 – 240.

N. G. Černyševskij v té době napsal: „*Vítězství nad Maďary je ostudou.*“⁴⁸ Car Mikuláš I. se milně domníval, jak mu jeho plány na ovládnutí balkánského poloostrova krásně vycházejí. Dalším jeho omylem byly domněnky o oslabené Evropě, o povstání v Osmanské říši, o přílišném vděku Rakouska za ruskou pomoc.⁴⁹

1.3.3. Od 50. let do 75. let 19. století

Carské Rusko vstupovalo do druhé půli 19. století s nerozvážnými domněnkami cara Mikuláše I., který se domníval o jeho rostoucí pozici na evropském kontinentě. Rozhodl se znovu otevřít svoji politiku na balkánském poloostrově. Cílem, který uváděl, byla jako vždy „*ochrana pravoslavi a svatých míst v Jeruzalémě.*“⁵⁰ Sultán tuto intervenci odmítl a to hned ze dvou důvodů. První důvod byl nesouhlas s ochranou svatých míst, a to proto, že svatá místa byla již v ochraně katolíků, kteří žili na jeho území. Druhý důvod byl svázán s podporou Velké Británie a Francie. Roku 1853 vtrhla ruská armáda do Dunajského knížectví a ještě téhož roku se podařilo porazit a zničit tureckou armádu v bitvě u Sinopu. Rusko dále vítězilo nad osmanskými Turky a zabíralo si evropské části Osmanské říše. Vše nasvědčovalo tomu, že válka brzo skončí. V březnu roku 1854 vyhlásila Velká Británie a Francie válku Rusku. Tímto aktem začala Krymská válka, na kterou nebylo Rusko vůbec připraveno. Spojenci totiž útočili na carské Rusko na všech mořích. Boje se ale především odehrávaly na Kavkazu a Krymu. Rusku scházela pokroková a moderní armáda jakou měla Francie a Velká Británie. Také zásobování ruského vojska, bylo obtížné. Ruská armáda čelila útokům na černomořskou pevnost Sevastopol celých jedenáct let. Během této války, konkrétně roku 1855, zemřel ruský car Mikuláš I. Jeho nástupcem se stal jeho syn Alexandr II.

Sevastopol 27. srpna 1855 padl. Mírové jednání se odehrávalo v Paříži, kde 18. března 1856 byla podepsána mírová smlouva. Touto smlouvou Ruská říše definitivně ztrácí vedoucí postavení v Evropě. Také se musela vzdát ústí Dunaje a přislíbit, že v Černém moři nebude mít žádné válečné loďstvo. Tato prohra otrásla carským Ruskem. Nezbyvalo tedy nic jiného než se začít věnovat vnitřním problémům říše.⁵¹

⁴⁸ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 244.

⁴⁹ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 243 – 244.

⁵⁰ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 245.

⁵¹ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 244 – 245.

Alexandr II. věděl, že musí začít vážně řešit otázku nevolnictví. Skoro šest let trvalo najít kompromis mezi odpůrci a zastánci nevolnictví. Byly založeny tajné výbory, následně gubernské šlechtické výbory a nakonec hlavní organizační výbor pro rolnickou otázku. V těchto výborech měli hlavní slovo příznivci reformy. Nevolnická otázka byla také řešena se statkáři, avšak s nevolníky o této reformě nikdo nemluvil. Přesto bylo nakonec vyhlášeno veřejné prohlášení *O nejmilostivějším darování nevolníkům práv svobodného rolnického stavu*, a jakým způsobem budou zaopatřeni. Toto vyhlášení rušilo dosud panující nevolnictví a definovalo postavení svobodných rolníků. Dále v něm stálo, že je založena správní rolnická organizace a také za jakých podmínek si budou moci nově svobodní rolníci vykoupit půdu.⁵²

Osvobození nevolníci byli rozděleni do tří kategorií. Do první kategorie, tzv. panské, spadalo přibližně deset milionů rolníků. Druhá kategorie byla státní, přičemž k státním rolníkům patřilo okolo devět a půl milionů rolníků. Do poslední třetí kategorie patřili tzv. údělní rolníci, kteří sloužili carovi a jeho rodině. Mezi těmito kategoriemi byly rozdíly v tom, kolik plochy půdy si mohli dovolit a komu tuto půdu později spláceli. K roku 1861 bylo osvobozeno přibližně 21 278 000 mužů. Ženy byly osvobozovány také, ale bez přidělu půdy. Avšak ne všude to probíhalo stejně. Na severním Kavkaze proběhla reforma až po povstání obyvatelstva. Některá gubernie požadovala jednorázový poplatek za zrušení nevolnictví a to 250 rublů na dané osobě. Tak tomu bylo například u čečenských horalů. Někdy bylo zrušeno nevolnictví, ale přidělem půdy se nikdo nezabýval – to se především týkalo Dálného východu a Střední Asie. Byly i takové případy, kde nevolnictví trvalo až do roku 1917.⁵³

Ruští nevolníci však nebyli zcela nadšení z nové reformy. Nelíbilo se jim, že půdu musejí spláct, proto proti tomu v letech 1861 až 1863 osvobození rolníci povstali. Toto povstání bylo však potlačeno. Jelikož půdy bylo málo, začalo se s ní ve velkém obchodovat. Důsledkem toho se v carském Rusku rozšířila lichva. Přes všechny nedostatky měla tato reforma obrovský vliv na změnu klasického

⁵² ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 245 – 257.

⁵³ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 245 – 250.

Ruska. Šlechta již nadále nemohla zasahovat do životů svých rolníků, ti se také stali plátcí daní a tím pádem hlavním příjmem carského Ruska.⁵⁴

Vládu Alexandra II. můžeme chápat jako období velikých reforem a znovuotevření Evropě. Zrušil mnoho nařízení omezujících univerzity, vyhlásil rozsáhlou amnestii politickým vězňům a uvolnil pravidla pro tisk a literaturu. Dne 7. dubna 1863 byla vyhlášena Prozatímní pravidla tisku, která rušila cenzuru knih a časopisů. Dále bylo ruským studentům povoleno studovat na evropských školách. V rámci reforem vešla také v platnost 1. ledna 1864 nařízení o guberniích a újezdních zemských institucích. Znamenalo to, že v jednotlivých guberniích bude zemstvo, které na danou gubernii bude dohlížet a rozvíjet ji. Tato zemstva byla volena na tři roky. Jejich největší úspěch byl v rozvoji školství. Také byly založeny městské dumy, které měly podobné pravomoci jako zemstva. Dumy však byly volené na čtyři roky. Dne 20. listopadu roku 1864 bylo přijato *Narižení o reformě soudnictví a nové právní předpisy*. Následoval zákaz fyzických trestů, dovoleno bylo jen bití rákoskou. Dalším novým nařízením byl zákaz cejchování vězňů. Roku 1874 byla zavedena všeobecná branná povinnost pro muže starší 20 let. Tyto reformy však v prostém lidu nevyvolaly nadšení, jak se car domníval. Lid to nevnímal jako snahu zmodernizovat carské Rusko, ale spíše jako projev slabosti.⁵⁵

I když v carském Rusku probíhalo mnoho reforem, nezapomněl car Alexandr II. na zahraniční politiku. Ruská říše podnikala expanze do Střední Asie, kterou zastavila až armáda Velké Británie na hranicích Afghánistánu a Persie. Dále se území rozšiřovalo na Dálný východ, odkud následně pokračovala expanze na Aljašku, kterou roku 1867 prodala Američanům. Podnikaly se i útoky na severní Čínu, kde Rusové získali, na základě Pekingského míru v roce 1860, celé povodí Amuru.⁵⁶

Roku 1866 se ruský student a šlechtic Karakozov neúspěšně pokusil spáchat na ruského cara Alexandra II. atentát. Po této situaci zrušil car Alexandr II. všechny liberální zákony a vrátil se k politice svého otce, cara Mikuláše I.⁵⁷

⁵⁴ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 247 – 250.

⁵⁴ ČAPEK, Vratislav, Jaroslav PÁTEK a Otto ZWETTLER. *Světové dějiny*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1993. s. 102

⁵⁵ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 250 – 252.

⁵⁶ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 260 – 261.

⁵⁷ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 263.

I nadále přetrvávala snaha vrátit carskému Rusku mocenskou pozici v Evropě. V této době byl ministrem zahraničí Alexandr Michajlovič Gorčakov. Ten se začal orientovat na Německo a spolupráci s Ottou von Bismarckem. Rusko nabízelo Bismarckovi při jeho válkách přátelskou neutralitu. Na oplátku Gorčakov očekával pochopení v jeho říšských zájmech na Balkánském poloostrově a znovuzískání mocenského vlivu v Evropě. Otto von Bismarck uplatnil svůj vliv a dokázal v roce 1871 zrušit ruské články v pařížské mírové smlouvě z roku 1856. Dále se Bismarck zasloužil o „spolek tří císařů“, který byl prosazen v letech 1872 až 1873 a zavazoval se ke spolupráci mezi Německem, Rakouskem a Ruskem.⁵⁸

1.3.4. Od 75. let do konce 19. století.

Roku 1877 se carské Rusko zavázalo k tomu, že neuskuteční velký Slovanský stát. Na oplátku muselo Rakousko-Uhersko přislíbit neutralitu na Balkánském poloostrově. Rusko stále chtělo obnovit svoji dřívější prestiž, dostat se mocensky až k Dunaji a později až do Cařihradu. Ruské obyvatelstvo tento krok vnímalo jako osvobození Slovanů z moci Turků a rozšíření pravoslaví. Situace v ruské armádě nebyla zcela ideální. Oproti osmanským Turkům měla zaostalou vojenskou výbavu, proto požádala o pomoc Rumunsko, přes které ruská armáda přecházela. Další pomoc ruští vojáci našli v Srbsku. Náhle se jim otevřela cesta až do Cařihradu, to však evropské země nemohly dopustit. A tak v lednu 1878 uzavřely válečné státy příměří. Carské Rusko podepsalo v únoru předběžný mír a to bez svých spojenců. Od 13. června až do 13. července 1878 se konal v Berlíně kongres, který měl poupravit územní zisky z rusko-turecké války. Na jednání bylo pozváno šest evropských zemí (Velká Británie, Francie, Německo, Rakousko-Uhersko, Rusko a Itálie) a zároveň Osmanská říše. Balkánské státy byly pozvány, ale k jednání nebyly připuštěny. Rusko nemělo na tomto jednání silné delegáty. Neuvěřitelné byly územní zisky Velké Británie a Rakousko-Uherska, které ve válce nevypálily jedinou střelu. Velká Británie získala Kypr a Rakousko-Uhersko Bosnu a Hercegovinu. Osamostatnilo se Srbsko a Černá Hora a vzniklo také Velké Bulharsko. Rumunsko a Rusko dopadlo z tohoto kongresu nejhůře. Ruské obyvatelstvo tuto prohru neslo velice těžko.⁵⁹

⁵⁸ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 254.

⁵⁹ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 254 – 258.

Dne 1. března 1881 byl na ruského cara spáchán další atentát, již úspěšný. Pod nohy cara Alexandra II. byla hozena puma, která mu roztrhala obě dolní končetiny a zohavila tvář. Těmto zraněním car v Zimním paláci podlehl. Na ruský trůn pak usedl mladší syn Alexandra II., Alexandr III.⁶⁰

Alexandr III. vládl po dobu třinácti let v duchu absolutismu, antisemitismu a s podporou cenzury. Za jeho vlády nevstoupilo carské Rusko ani do jedné války, proto byl označován za cara mírotvorce. Daleko více se ztotožňoval s vládou Mikuláše I. Rozvázal spojenectví s Německem a nově uzavřel spolupráci s Francií. Za jeho vlády bylo vydáno velké množství nových protižidovských zákonů. Byl silně věřící, což byl důvod, proč zakládal nové církevní školy. Car zemřel velmi mladý v nedožitých 50 letech. Zemřel v okruhu svých nejbližších na podzim roku 1894. Nástupcem se stal jeho syn, Mikuláš II.⁶¹

Mikuláš II. byl posledním carským vládcem na území Ruska, i přesto, že o tuto pozici vůbec nestál. Nastoupil na carský trůn na přelomu století. Měl rád svůj klid a rodinný život. Za jeho vlády se uskutečnil politický převrat. Komunističtí bolševici sesadili cara Mikuláše II. z trůnu, a odebrali mu jeho postavení. On a jeho rodina byli zavražděni 17. července 1918.⁶²

1.4. Ruský literární přínos v 19. století

Vývoj ruské literatury v 19. století byl stále ovlivňován nájezdníky z východu. Carské Rusko bránilo jejich vstupu na evropský kontinent, proto si ruský lid připisoval status spasitelů světa, kteří mají tudíž právo vládnout celému světu. Avšak o východní hrozbě, málokterý z Evropanů věděl. „*V neustálém vnějším tlaku byl v Rusku potlačován jedinec, zdůrazňuje se kolektivnost, sebeobětování, hrdinství a sebezapření ve prospěch celku. V těchto souvislostech má literatura mnoho dalších funkcí a často nahrazuje neexistující filozofii a vědy. Literatura také byla vhodným nástrojem k vyjadřování politických názorů.*“⁶³

⁶⁰ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 263 – 264.

⁶¹ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 265.

⁶¹ ČAPEK, Vratislav, Jaroslav PÁTEK a Otto ZWETTLER. *Světové dějiny*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1993. s. 102 – 103.

⁶² ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, s. 296-299.

⁶³ BINOVÁ, Galina Pavlovna. *Panoráma ruské literatury*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1995, s. 21

1.4.1. Próza

Období 19. století je v ruské literatuře symbolické pro velký rozkvět a vzestup na vrcholnou úroveň. S příchodem druhé poloviny 19. století také celosvětového literárního věhlasu.

Koncem 18. století a začátkem 19. století končila éra klasicismu a nově se začínaly rozvíjet směry, jako byl sentimentalismus a preromantismus. Byla to reakce na utlačovanou dobu, na cenzury veškerého typu a svazování autorovy kreativní duše.

Ruský sentimentalismus se skoro ničím nelišil od sentimentalismu v západní Evropě. V carském Rusku sehrál velkou roli v národním uvědomování. Představitel tohoto směru, Nikolaj Michajlovič Karamzin, který se podílel na jazykové reformě, měl veliký vliv právě na národní uvědomování ruského lidu a to díky jeho dílu *Dějiny Ruského státu*. Dával ruskému čtenáři možnost nahlédnout do jiných zemí, a to především skrze jeho cesty po západní Evropě. Jeho dílo, *Dopisy ruského poutníka*, informuje o událostech Velké francouzské revoluce. Další představitelé tohoto směru byli Konstantin Nikolajevič Batuškov a velký básník Vasilij Andrejevič Žukovskij.⁶⁴

V 19. století dominovaly v carském Rusku dva literární směry. Byl to romantismus a realismus. Avšak éra klasicismu stále přetrvávala a svoje postavení opustila přibližně kolem 20. let 19. století. V klasicismu se začaly objevovat nové myšlenky a vše dostávalo živější tvář. Spisovatelem této nové éry byl například Alexandr Nikolajevič Radišev.⁶⁵

Romantický směr vyšel z odnože děkabristických umělců. Veliký posun a rozkvět v próze pocítujeme právě po děkabristickém povstání v roce 1825. Porážka děkabristického povstání mění literárního čtenáře a i samotný literární čtenář se mění, včetně kulturního prostředí. Na tuto změnu reagují spisovatelé jako Alexandr Sergejvič Puškin, který přechází z poezie na prózu. Další významný spisovatel a současník A. S. Puškina je Fadděj Bulgarin. Tento spisovatel stojí u zrodu „naturální školy“. Mezi další představitele romantismu se řadí Michael Jurjevič Lermontov.

⁶⁴ *Literatury národů SSSR*. Praha: Státní knihovna, 1972, s. 17 – 22

⁶⁵ *Literatury národů SSSR*. Praha: Státní knihovna, 1972, s. 17 – 22

Realismus se do popředí dostává v průběhu 40. let 19. století. Hlavními představiteli jsou Nikolaj Vasilijevič Gogol, Lev Nikolajevič Tolstoj, Anton Pavlovič Čechov.⁶⁶

1.4.2. Poezie

Poezie se stala dominantní v období klasicismu a romantismu, a to především do 30. let 19. století. Na romantickou poezii měl důležitý vliv lidový folklor. Romantismus také přinesl několik změn i do poezie. Největší oblibě se těšila poema, která nahradila klasický epos. Hlavními tématy romantické poezie se staly motivy přírodní, folklórní, cestopisné a salónní. V Rusku dominovaly dva proudy poezie: satirická a vážná poezie. Jejimi nejvýznamnějšími představiteli v první polovině 19. století jsou Alexandr Sergejevič Puškin a Michail Jurjevič Lermontov. Básně A. S. Puškina jsou harmonické a nadlehčené, kdežto v básních M. J. Lermontova se objevuje pesimistická skepse, beznaděj a nevíra. Nejvýznamnější díla M. J. Lermontova je poezie Borodino, Duma, Sám a sám si vyjdu a poema Démon. A. S. Puškin některá svá lyrickoepická díla psal ve vyhnanství. Zde vznikly jeho tři žerty Gabrieliáda (1821), Hrabě Nulin (1825) a později připojen Domek v Kolomenském (1833). Ve 30. letech 19. století vrcholí romantická poezie, která je založena na přírodní a duchovní lyrice. Je zde zdůrazněna podstata a poslání člověka. Nejvýznamnějším spisovatelem tohoto odvětví je Fjodor Ivanovič Ťutčev. Jeho dílo nese název Básně zaslané z Německa (1836), které byly poprvé uveřejněny v časopise *Sovremenik*. A. S. Puškin se s poezií loučí Evženem Oněginem, i když je toto dílo označováno jako „román ve verších“, někteří ho vnímají jako rozloučení se s poérou a poezií jako takovou.⁶⁷

Od 80. let 19. století vstupují do popředí krátké literární útvary a s nimi i znovu poezie. Na tuto skutečnost měl vliv příchod novoromantismu, později dekadence a symbolismu.⁶⁸

1.4.3. Drama

Již v období klasicismu získalo drama trvalou tradici. Na jeho síle se také podepisuje historický vývoj ruské země, čímž byla především smrt Alexandra I. a také následné povstání děkabristů, porážka v Krymské válce, zrušení nevolnictví,

⁶⁶ BINOVÁ, Galina Pavlovna. *Panoráma ruské literatury*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1995, s. 21 – 27

⁶⁷ BINOVÁ, Galina Pavlovna. *Panoráma ruské literatury*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1995, s. 21 – 32

⁶⁸ BINOVÁ, Galina Pavlovna. *Panoráma ruské literatury*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1995, s. 27 – 32

⁶⁸ *Literatury národů SSSR*. Praha: Státní knihovna, 1972, s. 33 – 38

korupčnictví a atentáty na cara Alexandra II. Jedni z nejvýznamnějších autorů jsou romanisté Alexandr Nikolajevič Ostrovskij, který napsal pohádkovou hru Sněhurka (1873) a hru Bouře (1860), M. J. Lermontov se svým vrcholným dramatem Maškaráda (1836), A. S. Puškin a jeho drama Boris Godunov (1825), které vzniklo ve vyhnanství ve vesnici Michajlovskoje. Dále to jsou realisté Lev Nikolajevič Tolstoj, který byl však cenzurován a Anton Pavlovič Čechov, jenž se velice výrazně zapsal do dějin dramatu. Jeho nejvýznamnějšími dramaty jsou Medvěd, Námluvy (1888), Ivanov (1887), Racek (1896), Strýček Váňa (1897) a Tři sestry, dokončeny až v 20. století.⁶⁹

2. Pohádka

První část kapitoly obsahuje charakteristiku pohádek a následně její rozdělení. V tomto úseku nalezneme důvody pro jejich kategorizaci a několik příkladů. V druhé části kapitoly se popisuje vývoj pohádek v 19. století a náhlý zájem o ní. Tento vývoj je rozdělen z hlediska samostatného českého a ruského vývoje.

2.1. Charakteristika pohádky

Pohádka je specifický literární žánr, který se vyznačuje určitými znaky. Pohádkové literární texty vznikly na základě „*starodávných vyprávění, vstřebávajících při své pouti světem rozličné bájně představy lidstva, nadčasové životní pravdy, zejména věčnou touhu po naplnění dobra a víru v kouzelnou moc slova*“⁷⁰. Na rozdíl od skutečného světa je pohádkový děj spravedlivější, objevují se v něm zázračné motivy a obsah je povětšinou kouzelný. Pohádka také rovnou přiznává svou smyšlenost. Její pojetí času a místa je zpravidla neuchopitelné. „*Odehrává se v bezčasové věčnosti (tenkrát, kdysi, kdykoliv) a rovněž v geograficky neurčitém prostředí (kdesi)*“⁷¹ Dalším znakem pohádky jsou stále se opakující slovní obraty. Mohou být úvodní jako například: bylo-nebylo, byl jednou jeden král, za sedmero horami a sedmero řekami. Další jsou závěrečné, jako například zazvonil konec a pohádky byl konec. V pohádkách se také vyskytují magická čísla. Ve většině

⁶⁹ BINOVÁ, Galina Pavlovna. *Panoráma ruské literatury*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1995, s. 27 – 37

⁶⁹ *Literatury národů SSSR*. Praha: Státní knihovna, 1972, s. 76

⁷⁰ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 107

⁷¹ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. s. 472

případů jsou to číslice tři, sedm a devět (tři synové, tři oříšky, sedmero krkavců, sedmero řek, devítihlavý drak).⁷²

Mezi klasická pohádková témata spadají kouzelné předměty, které hrají v pohádkách povětšinou zásadní roli. Jsou to například: létající koberce, živá voda, kouzelné oříšky, sedmimílové boty, kouzelné zrcadlo a spousta dalších. V pohádkách také nalezneme vstupy do jiných světů. Tyto portály mohou být jeskyně, zrcadla, nebo také průrvy v zemi. Jedním z dalších témat jsou zdánlivě nesplnitelné úkoly, které se vždy vyřeší pomocí kouzelných předmětů.⁷³

Nesmíme opomenout ani pohádkové postavy. Bývají rozděleny především na kladné a záporné, a to tak, aby byla zachována rovnováha obou stran. Ve většině případů v pohádce vystupuje hlavní hrdina, který má kolem sebe škůdce a současně také pomocníky či ochránce. Postavy v pohádkách bývají mnohdy nadpřirozené (baba Jaga, Děd Vševěd, čert), abstraktní (Rozum, Štěstí, Závist), i příroda a zvířata jsou aktivní součástí příběhu (mravenci, liška Ryška, Slunečník).⁷⁴ Těchto rozdělení bychom mohli najít spousty, zde jsou uvedeny základní z nich.

2.1.1. Rozdělení pohádek

Pohádkovou tvorbu rozdělujeme především podle původu, a to na autorské čili umělé pohádky, a na lidové neboli anonymní pohádky.

2.1.1.1. Lidová pohádka

„*Je epickým prozaickým žánrem ústní lidové slovesnosti, jehož základem je umělecká fantastika nebo podobenství.*“⁷⁵ Tato pohádka prvotně nebyla určena dětem, nýbrž dospělým. Můžeme je rozdělit na pohádky o zvířatech, kouzelné, legendární, novelistické, o hloupých čertech a humoristické. Za nejstarší formu pohádek lze považovat kouzelné pohádky. Ty se často vyznačují náměty jako vysvobození zakleté princezny, přemožení smrti, nebo kontakt s nadpřirozenými postavami (anděl, čert). Legendární pohádky mají námět s biblickými postavami, jako

⁷² MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. s. 472

⁷³ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. s. 473

⁷⁴ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. s. 473

⁷⁵ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 108

jsou například archanděl Gabriel nebo svatý Petr. Novelistické pohádky vyzdvihují každodenní život. Patří mezi ně například pohádky od Boženy Němcové Chytrá Horákyně a Boháč a Chudák. Pohádky o zvířatech mají hlavní hrdiny ve zvířátkách, které přebírají roli lidí.⁷⁶ Jako první přišel s rozdělením pohádek na samostatnou kategorii o zvířatech Alexandr Nikolajevič Afanasjev.⁷⁷

Lidové pohádky dále můžeme dělit podle teorie vzniku. „*Srovnávací folkloristika sleduje původ a vznik pohádek*“⁷⁸, které následně kategorizuje podle stejných užitých znaků a motivů. Jsou jimi teorie mytologická, antropologická, migrační a historicko-geografická. Mytologická teorie se zabývá pozůstatky indoevropských mýtů. Jedni z představitelů jsou bratři Grimmové, Alexandr Nikolajevič Afanasjev a Karel Jaromír Erben. Do antropologické teorie patří lidové pohádky s dějem, který pochází z náboženských rituálů a uctívání zemřelých předků. Jedná se o jakési nevědomé dědičné pravzory, které se staly trvalými náměty. Autory této teorie jsou James Frazer a Bronislaw Malinowski. Migrační teorie pojednává o pohádkách, které cestují od národu k národu, a ty je specificky formují. Jedním z představitelů této teorie je Theodor Benfey. Historicko-geografická teorie vzniká z migrační teorie a zabývá se původem pohádky a její následnou migrací.⁷⁹

Lidové pohádky dále dělíme podle způsobu literárních adaptací. Jedná se o klasickou a autorskou adaptaci. Klasická adaptace „*reprodukuje ústní podání jako památku lidové tvořivosti se zachováním prvků folklorní poetiky*“⁸⁰. Do této skupiny řadíme autory, jakými jsou bratři Grimmové, Alexandr Nikolajevič Afanasjev a Karel Jaromír Erben. Autorskou adaptaci je složitější popsat, ale „*v určité míře již začíná v úpravě lidové pohádky převažovat individuální*

⁷⁶ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. s. 473

⁷⁷ PROPP, Vladimír Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Vyd. tohoto souboru 2. Přeložil: Hana Šmahelová. Jinočany: H&H, 2008. s. 292

⁷⁸ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 108

⁷⁹ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 108 – 109

⁸⁰ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 113

tvůrčí složka nad folklorní převahou“⁸¹. Jejimi představiteli jsou například Jan Drda a František Hrubín a Božena Němcová.

2.1.1.2. Autorská pohádka

„Jedná se o umělý příběh s pohádkovými rysy – nejčastěji s kouzelnými prvky – určený zpravidla dětem.“⁸² Tyto pohádky jsou specifické tím, že jsou osobitým dílem autora. V mnohých případech vychází z lidových pohádek nebo jsou jimi inspirovány. Autorská pohádka se jako žánr rozvíjela začátkem 19. století s příchodem romantismu a jeho zájmu o folklor. První romanistický představitel autorských pohádek je Wilhelm Hauff. Avšak za zakladatele autorské pohádky považujeme Hanse Christiana Andersena. V jeho dílech nalezneme romantické prvky. Dalším významným autorem byl Oscar Wilde, který společně s Andersenem vnesl úplně poprvé do pohádky problémy současného světa a občanské realie.⁸³ Nejvýznamnějším českým zakladatelem této pohádky je spisovatel Jan Karafiát se svým dílem Broučci.

2.1.2. Historický vývoj pohádky

První zmínky o pohádkách se objevují již ve starověku. Tehdy o ně nebyl ještě sběratelský zájem. Za nejstarší dochovanou pohádku se považuje pohádka O dvou bratřích, která pochází z Egypta a byla napsána ve 13. století před naším letopočtem. Tato pohádka zřejmě inspirovala ústní tradice evropských národů, protože mnoho motivů z této pohádky lze nalézt u evropských pohádek. Více pohádek nacházíme v antické literatuře. Zásadním dílem se však stává sbírka anonymních pohádek Tisíc a jedna noc, jejichž původ se udává od 3. století našeho letopočtu. Písemnou podobu však dostávají mezi 14. – 15. stoletím n. l. Tato pohádka se stala inspirací pro další díla a její motivy se objevují v Kronice sedmi mudrců, nebo i v díle Giovanniho Boccaccia – Decameron. Pohádkové prvky nacházíme ve středověké literatuře (hrdinská epika, v legendách, či rytířské epice), a to především od 16. století n. l. se v Itálii objevují snahy „o ucelené a samostatné zpracování folklorních pohádek, jež by z nich učinilo integrální součást umělecké

⁸¹ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 113

⁸² ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 127

⁸³ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 127 – 131

literatury.⁸⁴ V díle *Líbezné noci* (1550) od G. Straparola jsou obsaženy z jedné třetiny převyprávěné kouzelné pohádky. Dále dílo *Pentameron* (1634 – 37) od G. Basileho je již samotnou sbírkou lidových pohádek s důrazem na mravní ponaučení. Ve Francii na toto dílo navazuje CH. Perrault se souborem *Pohádky mé matky Husy* (1697).

Až generace romantiků nachází k pohádce a folkloru nový vztah. Vidí v něm pramen k poznání národní duše. Usilují o co nejuvěrnější zachycení její podoby. Nastřádané poznatky literárně upravují a to v duchu svých ideálních představ. Díky jejich úpravě dostávají pohádky na populárnosti a získávají vytouženou hodnotu. Za zakladatele pohádkového žánru jsou považováni bratři Wilhelm a Jakob Grimmové. Jejich dílo *Pohádky pro děti a domov* (vytvořené v letech 1812 – 1815 a konečnou úpravu obdrželi roku 1850) úplně poprvé směřují k dětskému čtenáři. Nově se tak stává pohádka součástí dětské literatury. K bratrům Grimmovým se dále přiřazují další sběratelé pohádek. Jedni z nejvýznamnějších v 19. století jsou Alexandr Nikolajevič Afanasjev, Karel Jaromír Erben, Božena Němcová a Vuk Snefanovič Karadžič.⁸⁵

Nově se k lidové pohádce připojuje i autorská pohádka. Je obdařena novými tématy jako filozoficko-symbolickým rozměrem a znovu se obrací i na dospělého čtenáře. Autoři těchto pohádek, byli již zmíněni v samostatné podkapitole, autorská pohádka. Tato pohádka se chápe hlavně jako zdroj volné fantazie, běžně se tu využívá nonsensu a klasický nebo absurdní humor.⁸⁶

V 19. století během období romantismu rovněž vzniká vídeňská kouzelná hra neboli dramatická báchorka (*Diamant krále duchů*, 1824, *Dívka z říše vil* neboli *Sedlák milionářem*, 1826).⁸⁷

Moderní literatura 20. století přebírá pohádková témata a čerpá z imaginativně-mytologické tendence. Vzniká tak nový žánr fantasy, v jehož duchu tvoří John Ronald Reuel Tolkien, Michael Ende a František Švantner.⁸⁸

⁸⁴ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. s. 475

⁸⁵ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. s. 475

⁸⁶ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. s. 475 – 476

⁸⁷ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. s. 476

2.1.2.1. Pohádkový vývoj v českých zemích v 19. století

„Prvními sběrateli českých lidových pohádek jsou obrozenci inspirovaní herderovským kultem folkloru jakožto zdroje národní svébytnosti.“⁸⁹ Obrozenecké autory láká nejprve lidová píseň a až kolem 40. let 19. století se objevuje soustavný zájem o pohádku. Jakub Malý vydal první sbírku pohádek v roce 1838 (Národní české pohádky a pověsti). Zakladatelskou hodnotu však mají až pohádky Boženy Němcové a Karla Jaromíra Erbena. Oba dva tvoří v duchu lidové pohádky. Božena Němcová své pohádky otevírá svému sebevyjádření a nemá snahu o folkloristické pojetí. Koncept pohádky prosazuje jako povídku ze života lidu, kdežto Karel Jaromír Erben se snaží o klasickou objektivnost. Erben zastává mytologické pojetí pohádky, snaží se o rekonstrukci mytické podstaty a vyzdvihuje nezávislost fikčního světa. Celé 19. století vlastenečtí spisovatelé sbírají a následně upravují pohádky. Vyzdvihnout z nich lze například Beneše Metoda Kuldu (Pohádky z Valašského království) a Jiřího Polívku (Pohádková studie, Slovanské pohádky). Díky tomu se z pohádek stává jeden z hlavních žánrů vytvářející literaturu pro děti. Velice významný se pro autorskou pohádku stal Jan Karafiát se svou pohádkou Broučci (1876). Tento spisovatel připsal trvalou hodnotu autorským pohádkám v českých zemích.⁹⁰

Pohádka se v 19. století objevuje i ve veršované epice. Jedním z autorů je Karel Havlíček Borovský s dílem Král Lávra (1854). V tomto díle je obsažen pohádkový či fantastický motiv, který je obohacen satirou. Dalšími autory jsou například Adolf Heyduk (Dědův odkaz, 1879), Karel Leger (Pohádka z naší vesnice, 1883) a Ladislav Quis (Hloupý Honza, 1886)⁹¹

Ve 40. letech 19. století rozvíjí Josef Kajetán Tyl dramatickou báchorku. Tento žánr se opírá o spojení pohádkových motivů s úderným humorem „*rázovitých lidových postav přecházející v aktuální satiru a didaxi (Strakonický dudák aneb Hody divých žen, 1847, Jiříkovo vidění, 1849, Lesní panna, 1850)*“⁹²

⁸⁸ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. s. 476

⁸⁹ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. s. 476

⁹⁰ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. s. 477

⁹¹ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. s. 477

⁹² MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. s. 477

Znovu se pohádkové drama dostává do popředí koncem 19. století a to s nástupem nových směrů: novoromantismu, impresionismu a symbolismu. Mezi autory těchto dramát se řadí Julius Zeyer (*Radúz a Mahulena*, 1898) a Jaroslav Kvapil (*Princezna Pampeliška*, 1897).⁹³

2.1.2.2. Pohádkový vývoj v ruských zemích v 19. století

Lidová pohádka byl v carském Rusku velice oblíbeným folklorním žánrem. Pohádkový rozvoj začal již v 17. století, ale sociálně-politické podmínky tento rozvoj zcela pozastavily. Pohádka se na začátku 19. století intenzivně snažila prosadit do psané formy, ale romantismus a jeho snaha o přesné zaznamenání pohádky přímo z úst pohádkáře, tomu zabraňovala. Jen zcela výjimečně se setkáváme s autentickými zápisy a publikací lidových pohádek. Lidové pohádky se čistě držely jen v ústní zvyklosti. Přesto je pro ruské pohádky první polovina 19. století nesmírně důležitá. Jedni z prvních sborníků lidových pohádek vznikly ve 20. - 30. letech 19. století. Alexandr Sergejevič Puškin obohacuje ruské pohádky svými specifickými pohádkami ve verších, je to například: Pohádka o caru Sultánovi, o jeho synu, slavném bohatýru Vítu Saltánoviči a o čarokrásné carevně Labuti (1831) a Pohádka o popovi a jeho dělníku Baldovi (1830) a poema *Ruslan a Ludmila* (1817-1820). Dalším autorem pohádek se stal Ivan Venenko, který roku 1837 sepsal své *Pohádky ruské*. Roku 1838 dokončil Bogdan Bronicyn *Ruské národní pohádky*. Ivan Petrovič Sacharov se také zajímal o ruskou lidovou pohádku a tak roku 1840 sepsal *Ruské národní pohádky*.⁹⁴

V roce 1946 vzniká Ruský geografický spolek, který měl i mimo jiné velký vliv na sběr ústní lidové slovesnosti. Do roku 1855 nebyl vydán ani jeden sborník pohádek a to kvůli politické situaci v carském Rusku. První ledy byly prolomeny vydáním 8 dílného sešitu pod názvem *Ruské národní pohádky* (1855 – 1863) jejichž autorem byl Alexandr Nikolajevič Afanasjev. Po tomto vydání se houfně začaly vydávat další díla lidové slovesnosti. Vydávaly se pohádky od autorů Petra Vasilijeva Kirejevského, A. A. Erlenvejna, Je. A. Čudinského, sbírky písní od Pavla Nikolajeviče Jakuškina, sborník bylin (ruská epická báseň o bohatýrech) od Alexandra Fjodoroviče Gilferdinga,

⁹³ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. s. 477

⁹⁴ MANDÁT, Jaroslav. Digitální knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

In:<https://digilib.phil.muni.cz/> [online]. [cit. 2016-04-15]. Dostupné z:

https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/107892/D_ScientiaeLitterarum_10-1963-1_12.pdf?sequence=1

sbíрка říkad el od Leonida Nikolajeviče Majkova, Petra Saviče Jefimenka a spoustu dalších. Všechna tato díla měla veliký vliv na rozvoj ruské společnosti. Jedním z dalších velkých sborníků pohádek se staly Velkoruské pohádky I-III (1860 – 1862), od autora Ivana Aleksandroviče Chudjakova.⁹⁵

3. Poznámky k osobnostem Boženy Němcové a Alexandra

Nikolajeviče Afanasjeva

Tato kapitola je věnovaná Boženě Němcové a Alexandru Nikolajeviči Afanasjevovi, jejichž pohádky jsou v této práci porovnávány. Jsou zde popsány a stručně nastíněny jejich životní příběhy, jejich tvorba a také okolnosti, za jakých pohádkové sbírky tvořili.

Oba dva autoři žili v 19. století. V obou zemích, českých i ruských, rostl velký zájem o ústní lidovou slovesnost, který pramenil z romantismu. Každá země se však vyvíjela nezávisle na sobě s jinými současnými problémy. V českých zemích se dotvářelo Národní obrození, i když pod vládou císařského absolutismu. Kdežto v carském Rusku vládla pevná a centralistická vláda carů a vyskytovala se přísná cenzura.

3.1. Život Boženy Němcové

Božena Němcová, křtěná jménem Barbora, se narodila 4. února 1820 ve Vídni. Její dívčí jméno bylo Barbora Panklová. Velký vliv na ni zanechala její babička Magdaléna Novotná, která ji v dětství vychovávala. Magdalena Novotná pobývala u Panklů téměř čtyři roky. Za tu dobu se s dětmi, a hlavně s Barunkou, velice sblížila. V 10 letech musela Barunka opustit domov a odjet do Chvalkovic. Pobývala tu u německé rodiny, kde se učila německému jazyku, hrát na piano a poprvé tu přišla do styku s literaturou. Do Ratibořic se vrátila v roce 1833. Se svoji matkou neměla dobrý vztah a snad i kvůli tomu byla na nátlak matky provdána v sedmnácti letech za Josefa

⁹⁵ MANDÁT, Jaroslav. Digitální knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

In:<https://digilib.phil.muni.cz/> [online]. [cit. 2016-04-15]. Dostupné z:

https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/108774/D_ScientiaeLitterarum_05-1958-1_11.pdf?sequence=1

⁹⁵ MANDÁT, Jaroslav. Digitální knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

In:<https://digilib.phil.muni.cz/> [online]. [cit. 2016-04-15]. Dostupné z:

https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/107892/D_ScientiaeLitterarum_10-1963-1_12.pdf?sequence=1

Němce, který byl o 15 let starší než ona. Manželství moc šťastné nebylo, Josef byl mnohdy velice nepříjemný a výbušný, také se poměrně často stěhovali. Svůj domov nacházeli v Josefově, Litomyšli, Polné a nakonec v Praze. Manželé Němcovi měli tři syny a jednu dceru. Nejstarší syn Hynek, následoval Karel, dcera Teodora a poslední dítě se jim narodilo po příjezdu do Prahy, syn Jaroslav. Barbora Němcová se v Praze začala scházet s tamějšími představiteli české kultury. Nově začala vydávat své básně v národních časopisech. Právě tehdy poprvé použila jméno Božena Němcová, pod kterým básně vydávala. Roku 1844 se rozhodla odjet s dětmi do Ratibořic. Zde se začala věnovat sbírání pověstí a báchorek. Roku 1845 se manželé Němcovi znovu přestěhovali a to na Chodsko do Domažlic, kde pobývali do roku 1848. To však Boženě Němcové nebránilo i nadále pokračovat ve sběratelské činnosti ústní lidové slovesnosti. Jejich domovem se na nějakou dobu stal i Nymburk a Liberec. Roku 1851 byl její manžel přeložen služebně do Uher a B. Němcová se i s dětmi přestěhovala opět do Prahy. Ta již nebyla tou Prahou, do které poprvé přijela. Za nástupu bachovského absolutismu, byla totiž rodina Boženy Němcové sledována tajnou policií. B. Němcová podnikla mezi lety 1851 – 1855 čtyři cesty za manželem do Uher, při kterých se zastavovala ve slovenských lázních. Slovensko ji očarovalo a toužila poznat více z osobité kultury tohoto národa. V Praze tak od roku 1857 – 1858 sepisovala Slovenské pohádky, čímž se stala první autorkou slovenských pohádek a slovenské spisovatele předběhla zhruba o patnáct let. Naposledy v roce 1859 navštívila B. Němcová Ratibořice a to se svým synem Jaroslavem. V roce 1861 se ještě jednou odstěhovala a to znovu do Litomyšle, kde chtěla redigovat své spisy. Tuto práci však nedokončila. Zde onemocněla a následně byla převezena do Prahy, kde 21. ledna 1862, zemřela.⁹⁶

3.1.1. Literární tvorba

Její prvním literárním dílem byly básně *Ženám českým* a *Slavné ráno*, jež byly publikovány v časopisu *Květy*.⁹⁷ Velký vliv na ni měl básník Václav Nebeský, který se stal její spřízněnou duší. Další její činností bylo psaní příspěvků do časopisu *Česká včela*, kde publikovala *Obrazy z okolí domažlického*. Tématem byly cestopisné články z Chodska. Když v roce 1844 odjela i s dětmi do Ratibořic, našla novou vášeň v báchorkách (pohádkách) a pověstech. Mezi léty 1845 – 1847 vydala několik svazků

⁹⁶ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998. s. 241 – 246.

⁹⁶ TILLE, Václav. *Božena Němcová*. 9. vyd. Praha: Odeon, 1969. Život a umění, s. 20 – 21, 24, 28 – 29.

⁹⁶ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Božena Němcová*. 7. vyd., V SNKLHU 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, s. 50 – 64.

⁹⁷ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998. s. 44.

Národních báchorek a pověstí. Popoháněna svými uměleckými kolegy, byla si vědoma, že by měla napsat velké dílo, a tak po příjezdu do Prahy roku 1851 na něm začala pracovat. Přesto ale necítila, že přišla ta pravá chvíle napsat něco velkého a nějaký čas ustala. Ale již v roce 1855 bylo vydáno její nejrozsáhlejší dílo *Babička*, zprvu bylo publikováno ve čtyřdílném sešitě. Námětem jejich dalších děl byly vesnické povídky, do kterých spadají díla *Pohorské vesnice* (1856) a *V zámku a podzámčí* (1857). Následují další jako *Karla*, *Divá Bára* a *Dobry člověk*. Od roku 1857 do roku 1858 psala slovenské pohádky.⁹⁸

Božena Němcová vynikala ve psaní dopisů. Udržovala si tak kontakt se starými přáteli po dobu, kdy se velice často stěhovala. Psaní dopisů udržovalo také vlastence stále propojené. Její dopisy byly často adresovány své rodině (sestře Adéle, synu Karlovi a manželovi), Karolíně Světlé, A. V. Šemberovi, nebo například Antonii Čelakovské. Většina její korespondence byla publikována v knihách. Tato práce jeden výňatek obsahuje – jedná se o ukázkou dopisu Antonii Čelakovské, které píše v době, kdy psala *Národní báchorky a pověsti*.⁹⁹

„Vaše, ač trochu tuze pochlebná kritika, mne přece potěšila. Tedy přece to může dětem číst; a přece se povídá, že to pro děti není. Inu ráda věřím, že není, a přisvědčím. Ale ne všecko, dá se několik i těm nejmladším dětem číst, to v druhých svazcích uhlídáte! Nemohu se tomu vyhnout někdy, sice bych musela celou látku předělat, ale myslím, když je takový otec aneb matka čte, jako Váš pan manžel a Vy, že se tomu snadno vyhnout může, co by se pro dítě nehodilo. Do čtvrtého svazku mám udělat předmluvu a přiznat se, co je moje a co národní; udělám to, ač neráda musím se k mnohému přiznat, co není národní, a budou mi to za zlé pokládat. Mně to nedá, když slyším pohádku, ale docela převrácenou a zostuděnou, abych ji tak napsala, přidám, kde je potřeba, ze svého a to nehezké vynechám. Celé jsem udělala ale jenom dvě a více žádnou neudělám. Třetí svazek se tiskne, ale já píšu již na pátý. Ten Pospíšil je k promrzení s jeho loudáním, ale co počít.“¹⁰⁰

Antonii Čelakovské, 14. 2. 1846

⁹⁸ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998. s. 246 – 255.

⁹⁹ OTRUBA, Mojmir. *Božena Němcová: studie s ukázkami z díla B. Němcové*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1962, s. 231 – 242.

¹⁰⁰ OTRUBA, Mojmir. *Božena Němcová: studie s ukázkami z díla B. Němcové*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1962, s. 235.

3.2. Život Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva

Alexandr Nikolajevič Afanasjev se narodil 23. června 1826 ve městě Bogučar ve Voroněžské gubernii. Jeho otec byl soudním úředníkem. Brzy po Alexandrově narození, se jeho rodina přestěhovala do nedalekého města Bobrov. Veliké zalíbení našel Alexandr v knihovně svého dědečka, kde se poprvé setkal s ruským folklorem. Jeho otec měl v rodině velký vliv a jeho děti ho měli rády. Byl z přesvědčení demokrat a byl si vědom toho, že vzdělání je velice důležité. Alexandr měl tři bratry a tři sestry. Všem jeho sourozencům i jemu se dostalo základního vzdělání. Se základy věd ho seznámili kněží Ivanovi, o kterých sám tvrdil, že to nebyli zlí lidé, ale při jejich hodinách vládl klid a disciplína. Při této výuce se poprvé setkává se sociologií. O této době se také mluví jako o době, kdy můžeme poprvé sledovat jeho náklonost k ateismu. Od roku 1837 do roku 1844 studoval Alexandr na Voroněžském gymnáziu. Dále pokračoval ve studiích na Moskevské univerzitě, kde studoval od roku 1844 na právnické fakultě, čímž splnil přání svého otce, který si přál vidět Alexandra jako úspěšného právníka. V roce 1848 ukončil úspěšně studia na právnické fakultě. Být vyučujícím na právnické fakultě mu však bylo odepřeno. Mohla za to jeho přednáška, kterou si v rámci kontroly vyslechl ministr školství hrabě S. S. Uvarov. Na A. N. Afanasjeva měl značný vliv T. N. Granovskij, který byl jeho učitelem právě na právnické fakultě. Následoval především jeho názor a pohled na současný svět. Zaměstnání na krátkou dobu našel na soukromé škole, kde vyučoval historii a ruský jazyk. A. N. Afanasjev se mohl pyšnit titulem jediného folkloristy, kterému se dostalo historicko-filologického vzdělání. V listopadu 1849, díky přimluvě N. B. Kalačova, dostal Afanasjev nabídku práce v Moskevském hlavním archivu zahraničních věcí. Práci v archivu vykonával třináct let a během této doby byl roku 1855 povýšen na pozici vedoucího archivu a později i na generálního tajemníka archivu Komissii. V tomto úřadu působil do roku 1862, přičemž ho daná práce velice uspokojovala. Během této doby psal do nejlepších časopisů, jimž byl například «Современник» (Současník), kam psal v letech mezi 1849 až 1852 a «Отечественные записки» (Národní noviny/zápisky), do kterých přispíval od roku 1850 do roku 1860. Nejvýznamnější články A. N. Afanasjeva jsou «Дедушка домой», «Ведун и ведьма» a «Языческие предания об острове Буяне». Mezi lety 1858 a 1859 také psal do novin «Библиографические записки» (Bibliografické zápisky), kde publikoval své výtečné články. V roce 1862 byl přidán do politického procesu, který byl spjat s novinami

«Библиографические записки». Výsledkem šetření bylo obvinění A. N. Afanasjeva za sympatizující vztah s Londýnem a jeho propagandou. Nebyl sice odsouzen, ale byl nucen vzdát se své dosavadní práce. Nejprve dostal pracovní místo sekretáře v Moskevské dumě a potom ve světovém kongresu. I přesto Afanasjev dále pokračoval ve vědeckém výzkumu a psal nové vědecké články. Alexandr Nikolajevič Afanasjev umírá v říjnu roku 1871 na tuberkulózu v pouhých 45 letech.¹⁰¹

3.2.1. Literární tvorba

Alexandr Nikolajevič Afanasjev napsal spoustu vědeckých článků, které publikoval v různých novinách či časopisech, jako byly například: «Современник», «Отечественные записки», «Библиографические записки», «Московские ведомости», «Русская реч» «Атеней» a «Русский вестник». Především se ale zajímal o ústní lidovou slovesnost, a to především v období, kdy působil v národním archivu. Shromáždřoval báchorky, pověsti a povídky, které roku 1855 vydal pod názvem Národní ruské pohádky. Nejprve byla tato sbírka vydána v osmi svazcích, a to od roku 1855 do roku 1863. V druhém vydání byly již pohádky srovnány podle určitého systému: na první místo byly zařazeny pohádky o zvířatech, pohádky kouzelné, pohádky novelistické a lidové anekdoty. Touto svou sbírkou předčil, co se týče množství nashromážděných pohádek, sbírky bratří Grimmů. Jeho dalším dílem jsou Národní ruské legendy vydané roku 1859. O rok později publikuje své další dílo a to Původ mýtu: články o folkloru, etnografii a mytologii. V letech 1865 – 1869 pracuje na díle Poetické názory na povahu Slovanů, které rozepsal do tří svazků. V roce 1870 vydává jedno z posledních děl a to Ruské dětské pohádky, které jsou publikovány ve dvou svazcích.¹⁰²

¹⁰¹ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Mify, pover'ja i sujeverija slavjan: poetičeskije vozzrenija slavjan na prirodu*. Moskva: ÈKSMO, 2002. s. 7 – 12.

¹⁰¹ НАЛЕПИНА, А. Л. *А.Н.Афанасьев: народ-художник*. 1. Москва: Издательство "Советская Россия", 1986. s. 5 – 21.

¹⁰² MANDÁT, Jaroslav. Digitální knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

In:<https://digilib.phil.muni.cz/> [online]. [cit. 2016-04-15]. Dostupné z:

https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/108774/D_ScientiaeLitterarum_05-1958-1_11.pdf?sequence=1

¹⁰² AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Mify, pover'ja i sujeverija slavjan: poetičeskije vozzrenija slavjan na prirodu*. Moskva: ÈKSMO, 2002. Antologija mysli. s. 7 – 12.

4. Porovnání pohádek Boženy Němcové a Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva

Existuje mnoho variant, podle jakých lze pohádky srovnávat. V této práci je porovnání rozděleno do dvou hledisek. Do prvního hlediska jsou zařazeny pohádky s podobným názvem, kde se porovnávají jejich obsahové stránky. Z druhého hlediska se na pohádky již nedíváme jako celek, ale porovnáváme jejich znaky, které se v některých případech shodují a v některých nikoliv. Znaků, které bychom mohli porovnávat je mnoho, do této práce bylo vybráno konkrétních šest znaků.

4.1. Porovnání obsahové stránky

Tato kapitola je zaměřena na porovnání obsahové stránky předem vybraných pohádek. Tyto pohádky jsou vybrány na základě podobnosti v názvech ruských a českých pohádek. Jsou zde rozebrány pohádky se stejným, podobným, ale i úplně rozdílným obsahem. Dále je tu poukázáno na stejné využití magických čísel.

4.1.1. Podobný název, stejný obsah

V díle Boženy Němcové, konkrétně v díle *Báchorky* nalezneme pohádku *Chytrá horákyňe*.¹⁰³ A. N. Afanasjev ve svých *Ruských lidových pohádkách* uvádí pohádku s podobným názvem *Chytrá dívka*.¹⁰⁴ Obě pohádky mají navíc stejný obsah.

Pohádky pojednávají o dvou bratrech, o bohatém a chudém. Oba mají spor a hledají někoho, kdo je rozsoudí (u B. Němcové je to prokurátor a u A. N. Afanasjeva car). Oba dva dostanou stejné hádanky s tím, kdo na ně správně odpoví, spor vyhraje. Bohatý se radí se svou ženou a chudý se svou dcerou, následujícího dne se dostaví s odpověďmi. Chudý se svými odpověďmi vyhraje, ale musí prozradit, od koho správné odpovědi má. Chudýas po dlouhém přemlouvání nakonec pravdu poví. Prokurátor i car dají jeho dceři za úkol, aby přijela, nepřijela, měla dar-nedar a aby byla oblečená – neoblečená. Hrdinky těchto pohádek úkol vyplní a stanou se manželkami oněch pánů. Ruská pohádka tímto končí, ale česká pokračuje. V ní se objeví ještě jedna zápleтка, ale vše dobře dopadne. Obě pohádky mají šťastný konec.

¹⁰³ NĚMCOVÁ, Božena. *Báchorky*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, s. 29 – 34.

¹⁰⁴ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 428 – 430.

Tyto pohádky se liší pouze drobnými rozdíly, jedním z nich je důvod sporu. Obě dívky dostanou tři otázky ale jen jedna je stejná. V Chytré horákyni vystupuje v roli soudce prokurátor, kdežto v Chytré dívce je do této pozice postaven car. Tento prvek lze odůvodnit historickým vývojem obou zemí.

4.1.2. Podobný název, podobný obsah

V českých pohádkách od B. Němcové je možno nalézt pohádku Bratr a sestra.¹⁰⁵ V ruských pohádkách u A. N. Afanasjeva nalezneme pohádku Sestřička Aljonuška a bratříček Ivánuška¹⁰⁶. Obsah obou pohádek je velice podobný, ale liší se rozdílným koncem.

Pohádka Bratr a sestra pojednává o sourozenecké dvojici. Jeníček a Pavlínka jsou děti drvoštěpa. Před lety jim zemřela maminka a jejich otec se znovu oženil. O nové maceše se povídalo, že je čarodějnici, která drvoštěpa očarovala. Macecha se k dětem chovala velice tvrdě, lásky jim neprojevovala, a někdy je i dokonce bila. Když děti vyrostly, nutila macecha svého muže, aby je poslal pryč, někam na službu. Otec odmítal, a tak byla macecha na děti ještě více krutá. Jednoho večera měly obě děti sen o nebožce matce, která je varovala a nabádala Jeníka, aby se měl na pozoru. Následujícího dne macecha nutila děti, aby šly k jedné studánce, které byla velice daleko, a přinesly jí z této studánky čerstvou vodu. Jeníček protestoval, načež ho chtěla macecha zbít. Pavlínka ho však od ran uchránila a společně se vydali k daleké studánce. Když k ní došli, chtěl se Jeníček ze studánky napít. Pavlínka mu to vymlouvala a připomínala mu varování nebožky matky. Jeníček toho nedbal a ze studánky se napil, v tom se z něho stal beránek. Pavlínka plakala a naříkala, když v tom šel okolo mladý muž jménem Štěpán. Vyptával se, co se dívence stalo, že tak naříká. Pavlínka se mu bála říct pravdu, a proto si vymyslela, že měla dva beránky, ale jeden se jí zatoulal, a domů se musí vrátit s oběma, jinak bude od macechy bita. Štěpán jí nabídl, že může jít k němu domů, tam že se bude mít hezky. Pavlínka souhlasila a s beránkem šli s ním. Za nedlouho měli Pavlínka se Štěpánem svatbu. Za nějaký čas se znovu Pavlínce i Jeníkovy zjevil sen o nebožce matce, která je varovala před zlou macechou. Tentokrát měla být na pozoru Pavlínka, a to před darovanými jablky. Pavlínka

¹⁰⁵ NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchorky a pověsti*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 2 sv., s. 206 – 217.

¹⁰⁶ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 348 – 351.

byla velmi opatrná, nicméně po čase na varování zapomněla. V tu dobu jí stará stařena nabízela jablka. Pavlínka neodolala a jedno si od ní vzala. Tu ale měla při sobě svého bratra beránka, který na varování nezapomněl. Jablíčko ze sestřiných ruček shodil a do země ho zadupal. Pavlínka se náhle rozpomněla a bratrovi poděkovala. Po nějakém čase porodila Štěpánovi děťátko a starosti jí opustily. Jednoho dne si Pavlínka vyšla do zahrady, kde její zrak upoutalo červené jablko. I neodolala, do jablka se zakousla a ihned se proměnila v zlatou kachničku. Ke zlaté kachničce přiletěla vlaštovička a prozradila jí co udělat, aby sebe i bratra z prokletí vysvobodila. Poté Pavlínka řekla Jeníkovi tuto zprávu, který to pověděl Štěpánovi. Ten oba dva vysvobodil a všichni tři žili šťastně a spokojeně.

Sestřička Aljonuška a bratříček Ivánuška je také pohádka o sourozenecké dvojici, která ale pochází z carské rodiny. Rodiče jim zemřeli, a tak se vydali do světa. Ivánuška měl po cestě neustálou žízeň a toužil se napít z řek, potůčků a studánek. Sestřička ho varovala, aby vodičku z řek, potůčků ani studánek nepil, jinak se promění ve zvířátko, které se pase poblíž. Po páté Ivánuška sestřičku neuposlechl, ze studánky se napil a v kozlíka se proměnil. Oba dva došli do carských zahrad. Car si nechal dívku s kozlíkem zavolat a vyptával se jich, co jsou zač a odkud pocházejí. Aljonuška carovi vše pověděla. Car v ní našel zalíbení a vzal si jí za ženu. Do carství však přišla čarodějnice, která carevnu zaklela. Další den ji ale čarodějnice nabízí možnost ji vyléčit a dala jí radu, aby došla k tomu a k tomu moři a za svítání začne z moře pít. Carevna tak udělala, když v tom se tam objevila čarodějnice, jež jí přivázala kámen na krk a hodila jí do moře. Kozlíček s pláčem přiběhl do zámku. Čarodějnice se v carevnu proměnila a chtěla dát kozlíčka zabít. Kozlík ale den co den prosil cara, aby mohl k moři. Tomu bylo divné, že chce carevna zabít kozlíka, kterého měla tuze ráda a tak kozlíka den co den k moři pouštěl. Třetí den se car rozhodl kozlíka sledovat k moři, kde kozlík volal svoji sestřičku a svěřoval se jí, že ho chtějí zabít. Když to car slyšel, carevnu zachránil a čarodějnici nechal upálit na hranici. A tak žili car s carevnou a kozlíkem šťastně jako dřív.

Tyto pohádky si jsou obsahově velmi podobné – a to jak v zápletce, tak i ve stejné záporné postavě ztvárněné čarodějnici. Liší se však konec pohádky. V ruské pohádce nedostává Ivánuška zakletý do kozlíka šanci, aby se proměnil

zpět v člověka. Naopak v české pohádce je Jeník, společně s Pavlínkou také vysvobozen.

4.1.3. Podobný název, odlišný obsah

Ve sbírkách ruských a českých pohádek od B. Němcové a A. N. Afanasjeva je možné se setkat s pohádkami, které mají podobný název, ale obsahově jsou úplně jiné. Zde lze pro příklad uvést pohádku B. Němcové Zlatý vrch¹⁰⁷ a od A. N. Afanasjeva Zlatá hora¹⁰⁸.

Pohádka Zlatý vrch pojednává o chasníkovi Liborovi, který se vyučil zahradníkem a šel hledat živobyčí do zámeckých zahrad, kde ho ihned přijmuli. Jednou si lehl do trávy u rybníka, a v tom viděl koupat se v rybníce dvě krásné a jednu překrásnou pannu. Jakmile přes sebe přetáhly závoj, proměnily se v labutě a odlétly. Libor se do té nejkrásnější zamiloval. Druhého dne znovu u rybníka čekal, až labutě přiletí, v panny se promění a začnou se koupat. V momentě, kdy se tak stalo a panny se z vody pro závoj natahovaly, vylezl z křoví Libor a té nejkrásnější závoj vzal. Krásnou pannu si odvedl domů ke své matce a závoj zamknul v truhlici. Krásná panna se jmenovala Čekanka a Libor se jí tuze líbil. Když Libor odešel do zámecké zahrady, Čekanka přemluvila starou maminku, aby jí závoj vrátila. Ta tak učinila, Čekanka přistoupila k oknu a vzkázala Liborovi, chce-li ji za ženu, musí si pro ni přijít na Zlatý vrch. A tak se Libor vydal na Zlatý vrch. Nevěděl ale kudy, a tak šel, kam ho nohy nesly. Potkal cestou jednoho myslivce, který mu poradil, ať jde za jeho bratrem, jež mu poradí cestu na Zlatý vrch, ten ho však odkázal na třetího bratra. Třetí myslivec věděl. Požádal jednu ze svých vran, aby Libora odnesla na ostrov, kde se nachází Zlatý vrch. Na ostrově potkal Libor dva obry, kteří se hádali o čarovné sedlo, které každého přenese, kam chce. Libor obry přechytračil a využil sedlo k cestě ke Zlatému zámku. Zde Libor prosil starou babu, aby mu Čekanku dala za ženu. Baba mu však zadala tři úkoly, které musel splnit, jinak ho čekala smrt. Libor všechny úkoly s pomocí Čekanky splnil. Baba nevěřila svým očím, a proto chtěla Libora zabít, to ale Čekanka předpokládala a s Liborem utekla. Čekanka měla pod zámkem připravené sedmimílové boty, truhlu s penězi a na ruce kouzelný prsten, s jeho pomocí babě unikali. Libor se proměnil v rybníček

¹⁰⁷ NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchorky a pověsti*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 2 sv., s. 7 – 21.

¹⁰⁸ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Létající koráb a jiné pohádky ruského lidu*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1951, s. 94 – 99.

a Čekanka v labuť, to ale baba postřehla, a proto takřka všechnu vodu z rybníčku vypila. Vtom ale najednou praskla a voda z ní vytekla ven. Libor a Čekanka byli zachráněni a žili šťastně i se starou maminkou Libora.

Zlatá hora je pohádka o kupeckém synovi, který své jmění promarnil, a proto se vydal na trh, aby se nechal najmout do služby. To se taky tak stalo. Práci mu nabídl bohatý kupec, s nímž kupecký synek odjel na jeho ostrov celý ze zlata. Bohatého kupce přivítala jeho manželka a dcera. Dceři se chudý kupecký synek zalíbil, a proto za ním po večeři přišla do komnaty a dala mu křemen a křesadlo určené na chvíle až mu bude nejhůř. Druhý den došli k zlaté hoře, na kterou nebylo možno vylézt. Bohatý kupec mu dal napít, aby se posilnil. V mošně s vodou byl ale odvar z uspávajících bylin. Když chudý jinoch usnul, zabil bohatý kupec koně, vykuchal ho a hocha strčil do mršiny koně a zašil ji. V tu chvíli přiletěly vrány a mršinu na zlatou horu odnesly. Jinoch se probudil a kupec mu nařídil, ať kope zlato. Po nakopání devíti vozů zlata ho bohatý kupec zastavil a rozloučil se s ním. Chlapec se ptá, na cestu dolů, avšak bohatý jen odpověděl, že již 99 jinochů tam zahynulo a že on bude stý. V tom si chlapec vzpomněl na křesadlo a kámen. Náhle se objevili dva statní muži a on je požádal, aby ho snesli k moři. To také učinili, a když se dostal ke břehu, spatřil plující loď, která ho odvezla zpět do města. Zanedlouho šel chudý kupecký syn znovu do města na tržiště hledat práci. Znovu k němu přijel bohatý kupec a nabídl mu práci, protože chudého mládežníka nepoznal. Mladík opět práci přijal. Když se objevil znovu pod zlatou horou, dává mu bohatý kupec opět napít, on ale prohlásil, že nejdříve kupec se musí napít z jeho nápoje na jeho zdraví. Bohatý kupec tak učinil, ale v poháru byl namíchán silný odvar z uspávajících bylin. Chudý kupecký synek tak učinil přesně to samé, co bohatý kupec provedl před časem jemu. V závěru si hoch vezme kupcovu dceru za ženu a i s její matkou se přestěhují do města.

Jak Zlatý vrch, tak Zlatá hora mají odlišný obsah. To, co je pojí, je podobný název. V obou pohádkách vystupují zcela jiní hrdinové, kteří putují zcela po rozdílné dějové ose.

4.1.4. Kouzelná čísla

Oba dva autoři ve svých sbírkách pohádek využívají magická čísla. Používají je i v názvech pohádek. To dokazují názvy následujících: Tři rady¹⁰⁹, Tři carství: měděné, stříbrné a zlaté¹¹⁰, Sedmero krkavců¹¹¹ a Sedm Simeonů¹¹². Pohádky mají každá jiný obsah, spojují je pouze magická čísla v názvu.

4.2. Porovnání určitých znaků

V pohádkách bychom našli mnoho znaků, které by se daly porovnávat, avšak pro tuto práci byly vybrány následující konkrétní znaky. Je to tematika chudého a bohatého člověka, baba Jaga v českých a ruských pohádkách, car a král, Ivan a Honza, motiv zlé ženy a proměna lidí ve zvířata. U konkrétních znaků jsou uvedeny příklady pohádek, které tyto znaky obsahují.

4.2.1. Chudý a bohatý

Tematika chudého a bohatého člověka se objevuje jak v českých, tak ruských pohádkách. Ve většině případů je bohatý znázorňován jako chamtivý, bezdětný člověk, který lační po větším majetku. Za to chudý člověk mívá alespoň jednoho potomka, je hodný a má laskavé srdce. Bohatý vždy kvůli své touze po větším majetku, přichází právě o svůj majetek, a někdy dokonce i o svůj život. Chudý naopak v pohádkách nabývá majetku a s největší pokorou se o něj stará. Zde můžeme uvést příkladem pohádky o Chytré horáky a Chytré dívce, které již byly zmíněny, dále Chudý a boháč¹¹³ a Marko Bohatý a Vasil Chudák¹¹⁴.

4.2.2. Baba Jaga

Role baby Jagy je rozdílná jak od českých tak ruských pohádek. V obou zemích se ale jedná o zápornou postavu. Na rozdíl od českých pohádek se baba Jaga v ruských pohádkách vyskytuje mnohem častěji. Vystupuje v pohádkách Beznohý a slepý

¹⁰⁹ NĚMCOVÁ, Božena. *Báchorky*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, s. 202 – 205.

¹¹⁰ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 114 – 125.

¹¹¹ NĚMCOVÁ, Božena. *Báchorky*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, s. 171 – 183.

¹¹² AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 160 – 164.

¹¹³ NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchorky a pověsti*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 2 sv., s. 229 – 233.

¹¹⁴ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Létající koráb a jiné pohádky ruského lidu*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1951, s. 7 – 16.

bohatýr¹¹⁵, Morja Morevna¹¹⁶, Bohatýři Medvíd'ák, Vousák, Horňák a Dubňák¹¹⁷ a Zakrslík¹¹⁸. V českých pohádkách od B. Němcové se baba Jaga nevyskytuje vůbec. V jejich pohádkách nacházíme pouze čarodějnice. Tak je tomu v pohádkách Ptačí hlava a srdce¹¹⁹, Zlatý vrch¹²⁰, Dobré kmotřičky¹²¹ a O bílém Hadu¹²². Baba Jaga má díky ruské pohádce v Rusku značný význam. Ruské děti jsou jí pravidelně strašeny v jakémkoliv věku. Nadpřirozenou hrozbou pro děti je v Čechách čert. V pohádkách od B. Němcové se ale hrůzostrašný čert tolik nevyskytuje.

4.2.3. Car, král

Oba autoři ve svých pohádkách využívají jako autority, ve svých smyšlených zemích, vládce svých vlastních zemí. V Rusku 19. století a i v dřívějších dobách, bylo zvykem, že celé zemi vládl car. Za to pro české země byli typičtí králové. Za vlády Habsburků byly české země připojeny k rakouskému císařství, proto v pohádkách od B. Němcové vystupuje jak král, tak i další státní úředníci, kteří jsou typičtí pro dobu 19. století. Cara nalezneme například v těchto pohádkách od A. N. Afanasjeva, Sestřička Aljonuška a bratříček Ivánuška¹²³, Žabka princezna¹²⁴, Carevič Ivan a bohatýr Nikanor¹²⁵ a Čarodějnice a Sluncova

¹¹⁵ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 251 – 260.

¹¹⁶ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 185 – 193.

¹¹⁷ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 153 – 159.

¹¹⁸ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Létající koráb a jiné pohádky ruského lidu*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1951, s. 60 – 63.

¹¹⁹ NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchorky a pověsti*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 2 sv., s. 126 – 139.

¹²⁰ NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchorky a pověsti*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 2 sv., s. 7 – 21.

¹²¹ NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchorky a pověsti*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 2 sv., s. 22 – 35.

¹²² NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchorky a pověsti*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 2 sv., s. 61 – 69.

¹²³ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 348 – 351.

¹²⁴ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 355 – 359.

¹²⁵ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 108 – 113.

sestra¹²⁶. Král se objevuje v pohádkách od B. Němcové například v pohádce O labuti¹²⁷, Vodní paní¹²⁸, O Slunečníku, Měsíčníku a Větrníku¹²⁹ a Potrestaná pýcha¹³⁰.

Na tomto znaku můžeme přesně vidět, jak A. N. Afanasjev se striktně drží klasické adaptace lidových pohádek. Naopak B. Němcové je bližší autorská adaptace lidových pohádek, ve kterých pohádkám poupravuje jejich znění, tak aby jejich obsah byl dětem blíže. Současně do nich vkládá prvky její současné doby, čímž je například prokurátor.

4.2.4. Ivan a Honza

V ruských pohádkách vystupuje často postava se jménem Ivan. Je jím chudý chasník, kupecký syn, carův syn, nebo i sám car. Jméno Ivan můžeme vidět v pohádkách A. N. Afanasjeva jako jsou: Mořský car a přemoudrá Vasilisa¹³¹, Zvířecí mléko¹³², Beznohý a slepý bohatýr¹³³, O udatném mládenci, omlazujících jablkách a živé vodě¹³⁴ a Morja Morevna¹³⁵.

Typickým českým pohádkovým jménem je Honza nebo Jeník. Nicméně toto jméno není natolik dominantní jako v ruských pohádkách Ivan. Jméno Honza se v pohádkách různě variuje, dokazují to například pohádky Dobré kmotřičky¹³⁶, Selka a Honza¹³⁷, Půjčka za oplátku¹³⁸ a O hloupém Honzovi¹³⁹. V pohádkách od B.

¹²⁶ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 76 – 79.

¹²⁷ NĚMCOVÁ, Božena. *České národní báchoroky a pověsti*. Praha: F. Borový, 1928, 2 sv. s. 59 – 70.

¹²⁸ NĚMCOVÁ, Božena. *České národní báchoroky a pověsti*. Praha: F. Borový, 1928, 2 sv. s. 139 – 166.

¹²⁹ NĚMCOVÁ, Božena. *České národní báchoroky a pověsti*. Praha: F. Borový, 1928, 2 sv. s. 205 – 222.

¹³⁰ NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchoroky a pověsti*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 2 sv., s. 74 – 83.

¹³¹ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 279 – 285.

¹³² AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 261 – 263.

¹³³ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 251 – 260.

¹³⁴ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 209 – 212.

¹³⁵ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 185 – 193.

¹³⁶ NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchoroky a pověsti*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 2 sv., s. 22 – 35.

¹³⁷ NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchoroky a pověsti*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 2 sv., s. 84 – 85.

¹³⁸ NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchoroky a pověsti*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 2 sv., s. 162 – 164.

¹³⁹ NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchoroky a pověsti*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 2 sv., s. 165 – 170.

Němcové nacházíme spoustu jiných chlapeckým jménem jako Radoš, Silomil, Jiřík, Hynek, Míroslav, Radovid a Šternberk.

4.2.5. Motiv zlé ženy

S motivem zlé ženy se setkáváme v obou sbírkách pohádek. Motiv zlé ženy můžeme vidět v roli zlé macechy, která vyhnala děti z domu nebo u čarodějnice, která škodí ostatním bytostem. Avšak u ruských pohádek nalezneme tematiku zlé ženy ještě v jiném duchu. Vždy se jedná o ženy, které škodí svému muži, jsou zlé a chamtivé. Pro příklad můžeme uvést pohádky: Prorocký dub¹⁴⁰, Pohádka o zlé ženě¹⁴¹, Tvrdohlavá žena¹⁴², Muž a žena¹⁴³, Klepna¹⁴⁴ a Slepčova žena¹⁴⁵. Tyto pohádky nekončí šťastně a nevyplývá z nich žádné poučení. Tento druh pohádek ve sbírkách B. Němcové nenalezneme.

4.2.6. Proměna lidí ve zvířata

Jak u B. Němcové tak u A. N. Afanasjeva můžeme nalézt proměnu lidí ve zvířata. Důkazem jsou tyto pohádky: Bratr a sestra¹⁴⁶ a Sestřička Aljonuška a bratříček Ivánuška¹⁴⁷. V pohádce od B. Němcové se Jeník promění v beránka po té, co neuposlechl svoji sestru Pavlítku, která ho varovala, aby vodičku nepil. To samé se děje v pohádce od A. N. Afanasjeva, kde Ivánuška i přes varování sestry Aljonušky, se napije vody a stane se z něj kozlíček. Na rozdíl od české pohádky se Ivánuška už nikdy nepromění zpět v člověka a navždy zůstane kozlíkem.

4.3. Celkové zhodnocení česko-ruských pohádek

Velice výrazný rozdíl lze spatřit ve zpracování lidových pohádek obou autorů. Jak již bylo zmíněno, B. Němcová využívá autorskou adaptaci lidové pohádky, kdežto A. N. Afanasjev se striktně drží klasických adaptací lidových pohádek.

¹⁴⁰ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 548 – 549.

¹⁴¹ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 537 – 540.

¹⁴² AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 541 – 542.

¹⁴³ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 546 – 547.

¹⁴⁴ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 541 – 542.

¹⁴⁵ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 550.

¹⁴⁶ NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchorky a pověsti*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 2 sv., s. 206 – 217.

¹⁴⁷ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 348 – 351.

Tento rozdíl můžeme vidět u A. N. Afanasjeva, který velmi často používá v pohádkách slova typu: „tam a tam“, „to a to“ a „tak a tak“. Tato slova se používají ve spojení například u toho a toho moře, došel tam a tam, nebo také tak a tak to bylo. Je zde jasně vidět, že A. N. Afanasjev do pohádky nezasahuje a tak, jak ji slyší, rovnou ji zapíše. Kdežto s takovýmto jevem se u B. Němcové nikdy nesetkáme.

U A. N. Afanasjeva se také setkáváme s pohádkami, které se zdají, že nemají konec, nebo že jim chybí pointa a ponaučení. Jako příklad poslouží pohádka Slunce, Měsíc a Havran Havranovič¹⁴⁸. Jedná se o pohádku, ve které staříček dědeček provdá své dcery za Slunce, Měsíce a Havrana Havranoviče. Jednoho dne se rozhodl své zeti navštívit. Slunce ho pohostí lívanci, které usmaží na svém klíně. Stařeček přijde domů a zkusí na svém klíně lívance usmažit také, ale nejde to. Druhý den jde za Měsícem. Ten ho uctí, tím, že mu připraví lázeň. V lázni je tma a měsíčník mu do ní posvítí svým prstem. Když přijde stařeček domů, pošle ženu do lázni a zkusí jí posvítit jako měsíčník, ale nedaří se mu to. Třetí den jde za Havranem Havranovičem. Ten ho uctí spánkem na hřadu. Také si oba vylezli na hřad a Havran Havranovič ho vzal pod křídlo. Když stařec usnul, oba dva spadli a zabili se. V této pohádce nenacházíme žádné vysvětlení, proč se stařec pokoušel o stejná kouzla jako jeho zeti a proč nakonec umřel s Havranem Havranovičem.

Dalším hned patrným rozdílem je obsáhlost pohádek. Ve sbírkách B. Němcové nacházíme daleko více dějových zvrátů, než je tomu u A. N. Afanasjeva. Ten jde ve svých pohádkách přímo k hlavnímu dějovému zvratu, a proto je většina jeho pohádek kratších.

¹⁴⁸ AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, s. 74 – 75.

Závěr

Předložená bakalářská práce se věnovala elementárnímu porovnání česko-ruských pohádek s konkrétním zaměřením na sbírky pohádek Boženy Němcové a Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva. Práce vychází ze základních faktů historického vývoje obou kulturních celků v průběhu 19. století; odrážely se totiž přirozeně i ve vývoji literární scény. Přirozeně si práce na tomto základě všímá některých základních pojmů, vymežujících mj. vlastní ukotvení žánru pohádky v kontextu literatury a kultury obecně. Mimo jiné jí jde především o přirozené včlenění žánru pohádky do kulturního vývoje obou národů (Ruska i Čech). Pohádka tak sice ztrácí svůj raně romantický charakter (vzpomeňme, že to bylo právě evropské romantické hnutí, které vedle zájmu o folklor a lidovou tvorbu vyvolalo i zájem o žánr pohádek), ale získává vlastnosti, které jí garantují přítomnost v evropských kulturách v současné době počátku 21. století.

Tato bakalářská práce se opírá o některé odborné publikace a rovněž tak i dostupné elektronické zdroje. Konkrétní pokusy porovnávání pohádkové tvorby obou zmíněných autorů se prioritně zaměřeně opřely o vybrané části pohádek od Boženy Němcové a Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva. V případě Boženy Němcové to byly *Báchorky, České národní báchorky a pověsti a Národní báchorky a pověsti*. U Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva si autorka všímá vydání knih, známých pod názvem *Ruské lidové pohádky, Létající koráb a jiné pohádky ruského lidu a Ruské pohádky*.

Celá bakalářská práce je rozdělena do čtyř částí. První tři části jsou teoretické. Zde jsou rozebrány historické události českých a ruských zemí v 19. století. Vychází totiž z historických poznatků, že právě tyto události zásadně ovlivňovaly kulturní i společenský vývoj v obou zemích. Připomeňme mj. v českých zemích samotný proces tzv. „národního obrození“, které se stalo východiskem novodobého formování českého národa i jeho kultury, dále pak tzv. „revoluční rok 1848“, neoabsolutismus, nebo dualismus a pasivní politiku českých představitelů, jejíž důsledky pocítujeme dodnes.

V ruských zemích můžeme zmínit alespoň takové události, jako například válku s Napoleonem, děkabristické povstání, neustálé vojenské výpravy, Krymskou

válku, anebo ve společenském a kulturním životě pak velice důslednou cenzuru veškerého umění. Tyto všechny události ovlivňovaly právě i literární díla své doby. V českých zemích se mj. formoval velice silný pocit vlastenectví. Ruští autoři (i přes nepochybné vlastenecké cítění, vyvolané mj. napoleonským vpádem do Ruska) příslovečná cenzura retardovala vydávání některých (zejména filozofických) prací.

Další teoretická část se věnuje pohádce jako literárnímu dílu. Práce zde rozebírá charakteristiku pohádky, nastíněná její typologie a i historický vývoj. Poslední teoretickou částí je připomenutí nejdůležitějších fází života Boženy Němcové a Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva. Jsou zde stručně nastíněny jejich životní cesty a vyjmenovány jejich nejvýznamnější díla.

Poslední část je praktická a věnuje se srovnání jednotlivých pohádek z výše uvedených sbírek. Jsou zde použita dvě srovnávací hlediska. První se zaměřuje na porovnání pohádek podle obsahové stránky a podobných názvů. Ne vždy totiž podobný název garantuje stejný obsah; právě na tuto skutečnost chtěla tato práce v tomto komparativním pohledu poukázat. Druhé porovnání je zaměřeno na srovnání konkrétních narativních znaků, přičemž se práce zaměřuje na výběr takových znaků, které se buď shodují, nebo jsou si podobné, případně znaků, které jsou naopak naprosto odlišné.

Cílem této bakalářské práce bylo nastínit historické skutečnosti obou národů, přiblížit život Boženy Němcové a Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva a porovnat jejich sbírky pohádek s odkazem na konkrétní pohádky. Myslím si, že tyto cíle byly uskutečněny.

Primární literatura

- 1) AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Létající koráb a jiné pohádky ruského lidu*. 1.vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1951, 108 s.
- 2) AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984, 601 s.
- 3) AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Ruské pohádky*. 2. vyd. Praha: Balt-East, 2010, 171 s. ISBN 978-80-87283-23-3.
- 4) NĚMCOVÁ, Božena. *Báchorky*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, 162 s.
- 5) NĚMCOVÁ, Božena. *České národní báchorky a pověsti*. Praha: F. Borový, 1928, 2 sv. (446, 488 s.).
- 6) NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchorky a pověsti*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 2 sv. (345, 318 s.).

Sekundární literatura

- 1) BĚLINA, Pavel, Jiří KAŠE a Jan Pavel KUČERA. *České země v evropských dějinách*. Vyd. 1. Praha ;: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-793-9.
- 2) BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 9. vyd. Praha: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-606-1.
- 3) BINOVÁ, Galina Pavlovna. *Panoráma ruské literatury*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1995, 413 s. ISBN 80-85834-04-9.
- 4) ČAPEK, Vratislav, Jaroslav PÁTEK a Otto ZWETTLER. *Světové dějiny*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1993. ISBN 80-7168-091-5.
- 5) ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X.
- 6) ČORNEJ, Petr. *Dějiny evropské civilizace*. 4. upr. vyd. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-472-7.
- 7) HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. ISBN 80-7168-522-4.
- 8) HONZÍK, Jiří. *Dvě století ruské literatury*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2000, 425 s. ISBN 80-7215-104-5.

- 9) HORÁKOVÁ, Michaela. *Literatura v souvislostech: nejen pro maturanty*. 1. vyd. Praha: Klett, 2007.
- 10) HORKÝ, Milan, Roman HORKÝ a Robert ADAM. *Božena Němcová: život, dílo, doba : [sborník*. Vyd. 2. Česká Skalice: Muzeum Boženy Němcové, 2012, 248 s., 16 s. obr. příl. ISBN 978-80-260-1597-0.
- 11) LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998. Česká historie. ISBN 80-7106-308-8.
- 12) *Literatury národů SSSR*. Praha: Státní knihovna, 1972, 221 s.
- 13) LONGWORTH, Philip. *Dějiny impéria: sláva a pád ruských říší*. Vyd. 1. Přeložil Lubomír Kotačka. Praha: Beta-Dobrovský, 2008. ISBN 978-80-7306-334-4.
- 14) MATHAUSEROVÁ, Světlá. *Cestami staletí: systémové vztahy v dějinách ruské literatury*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1988, 146 s.
- 15) MICHLOVÁ, Světlana. *Čítanka ruské literatury*. Praha: Fortuna, 2009, 127 s. ISBN 978-80-7373-053-6.
- 16) MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.
- 17) NEJEDLÝ, Zdeněk. *Božena Němcová*. 7. vyd., V SNKLHU 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, 183 s.
- 18) OTRUBA, Mojmir. *Božena Němcová: studie s ukázkami z díla B. Němcové*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1962, 272 s., [24] s. obr. příl.
- 19) PAROLEK, Radegast a Jiří HONZÍK. *Ruská klasická literatura: [1789-1917]*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1977, 629 s.
- 20) POSPÍŠIL, Ivo. *K teorii ruské literatury a jejím souvislostem*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2013, 271 s., [8] s. obr. příl. ISBN 978-80-210-6216-0.
- 21) PROPP, Vladimir Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Vyd. tohoto souboru 2. Přeložil Hana Šmahelová. Jinočany: H&H, 2008. ISBN 978-80-7319-085-9.
- 22) ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1995, 473 s. ISBN 80-7106-128-x.
- 23) TILLE, Václav. *Božena Němcová*. 9. vyd. Praha: Odeon, 1969. Život a umění.
- 24) VEBER, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy: od antických počátků do současnosti*. Vyd. 1. Praha: NLN, 2004. ISBN 80-7106-663-X.

- 25) ZAHŘÁDKA, Miroslav. *Ruská literatura XIX. století v kontextu evropských literatur: (osobnosti a dialog literatur)*. 1. vyd. Olomouc: Periplum, 2005, 279 s. ISBN 80-86624-25-0.
- 26) AFANAS'JEV, Aleksandr Nikolajevič. *Mify, pover'ja i sujeverija slavjan: poetičeskije vozzrenija slavjan na prirodu*. Moskva: ÈKSMO, 2002. Antologija mysli. ISBN 5-7921-0568-5.
- 27) НАЛЕПИНА, А. Л. *А.Н.Афанасьев: народ-художник*. 1. Москва: Издательство "Советская Россия", 1986.

Internetové zdroje

- 1) MANDÁT, Jaroslav. Digitální knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. In: <https://digilib.phil.muni.cz/> [online]. [cit. 2016-04-15].
Dostupné z:
https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/108774/D_ScientiaeLitterarum_05-1958-1_11.pdf?sequence=1
- 2) MANDÁT, Jaroslav. Digitální knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. In: <https://digilib.phil.muni.cz/> [online]. [cit. 2016-04-15].
Dostupné z:
https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/107892/D_ScientiaeLitterarum_10-1963-1_12.pdf?sequence=1